

SUBURBANIZÁCIA - TRANSFORMAČNÝ PROCES PRIESTOROVEJ ORGANIZÁCIE POSTKOMUNISTICKÝCH MIEST (EMPIRICKÝ PRÍKLAD PREŠOVA)

René MATLOVIČ¹ - Alena SEDLÁKOVÁ²

Abstract: *The actual study is centred on the theoretical and methodical questions concerning suburbanisation; especially it is aimed at the problem of its conceptualisation. The paper issues from the assumption relating the processual and geographical analysis of the post-communist town viewed as a transitive stage in its development. Special interest is paid to the conceptualisation of suburban zone - the main arena of the suburbanisation processes; there is also the position of suburbanisation in context of urbanisation considered, as well as its attributes, consequences, and spatial forms described. A specific situation in the post-communist countries is briefly analysed, too. The empirical part of the paper attempts to answer the question, whether it is possible to identify the first indicia of residential suburbanisation in the close hinterland of Prešov.*

Key words: *urbanisation, suburbanisation, suburban zone, Prešov, post-communist towns, intra-urban structures.*

ÚVOD

Proces suburbanizácie je považovaný za jeden z najvýznamnejších transformačných procesov intraurbánnych štruktúr v postkomunistických mestách. Súvisí to s tým, že zmeny sa prejavujú najmä v tých častiach miest, kde využívanie priestoru nezodpovedá novým sociálno-ekonomickým podmienkam. Možno súhlasiť s L. Sýkorom (2003), že v poskomunistických mestách sú to na jednej strane centrum a niektoré priľahlé štvrte vnútorného mesta, na druhej strane sú to okraje mesta a prímestská zóna. Suburbanizácia zasahuje práve periférne časti mesta a zónu, ktorá bezprostredne obklopuje kompaktné mesto, t.j. prímestskú (suburbánnu) zónu. Vymedzenie procesu suburbanizácie teda priamo súvisí s týmto priestorom. Z hľadiska miery komplexnosti, vyjadrujúcej vplyv tohto procesu na parciálne intraurbánne štruktúry, patrí do skupiny komplexných transformačných procesov. Tieto procesy sa prejavujú vo všetkých troch (morfologickej, funkčnej a sociálno-demografickej) parciálnych intraurbánnych štruktúrach (bližšie Matlovič 2001). V našom príspevku, ktorý má najmä teoreticko-metodologický charakter, prediskutujeme konceptualizáciu procesu suburbanizácie v rozličných bádateľských kontextoch. V empirickej časti príspevku sa pokúsime zistiť, či je možné identifikovať prejavy rezidenčnej suburbanizácie v prímestskej zóne Prešova.

1 **Doc. RNDr. René Matlovič, PhD., mim. prof. PU,** Katedra geografie a regionálneho rozvoja Fakulty humanitných a prírodných vied Prešovskej univerzity, Ul. 17. novembra 1, 081 16 Prešov, e-mail: matlren@unipo.sk

2 **Alena Sedláková,** poslucháčka V. ročníka Fakulty humanitných a prírodných vied Prešovskej univerzity, Ul. 17. novembra 1, 081 16 Prešov, e-mail: alenag@unipo.sk

TEORETICKO-METODOLOGICKÝ A KONCEPTUÁLNY RÁMEC

Koncepty a definície procesu suburbanizácie sa v odbornej literatúre rôznia. Najčastejšie sa pod suburbanizáciou rozumie proces premiestňovania sa obyvateľstva a inštitúcií z vnútorného mesta na okraj mesta a do prímestskej zóny. V súlade s našou koncepciou vnútromestskej urbanizácie (bližšie pozri Matlovič 1998, 1999, 2002) je možné tento proces charakterizovať ako zvyšovanie stupňa urbanizácie areálov ležiacich na okraji mesta a v prímestskej zóne. Precizovaniu našej predstavy suburbanizácie však musí predchádzať prediskutovanie konceptov prímestskej zóny, objasnenie vzťahov suburbanizácie a urbanizácie a charakteristika vzniku a vývojových etáp suburbanizácie. Napokon sa sústreďíme na objasnenie oneskorenia prejavov suburbanizačných procesov v našich oproti západoeurópskym a severoamerickým mestám.

Konceptualizácia prímestskej zóny

Chápanie prímestskej (suburbánnej) zóny, kde sa proces suburbanizácie prejavuje, je v literatúre značne diverzifikované a teda nejednoznačné. Odráža sa to aj v pestrej terminológii, slúžiacej na označenie tohto a susedných území, ktorá je často podmienená tradíciami bádateľských škôl. Za relevantné pojmy v tejto súvislosti možno považovať predmestie (angl. suburb), prímestskú zónu (suburban zone), vidiecko-mestskú zónu (angl. rural-urban fringe), okrajové pásmo (angl. fringe belt), mestský tieň (angl. urban shadow), vidiecke zázemie (angl. rural hinterland).

Pojem **predmestie** (*suburb, suburbium*) má veľmi diskutabilné využitie, pretože sa používa na označenie veľmi širokej palety komunit a sídelno-krajinných foriem. Najčastejšie sa používa v súvislosti s efektami suburbanizácie. V britskej geografii sa rozlišuje *suburbium* a *suburb*. Pod termínom *suburbium* sa chápe priestorovo samostatný, obytný, privátny areál lokalizovaný vo vonkajších častiach mesta, obývaný príslušníkmi strednej vrstvy spoločnosti, ktorí na svoju prepravu využívajú individuálnu automobilovú dopravu. Termín *suburb* sa používa na označenie predmestia, ktoré sa stalo integrálnou súčasťou zastavanej plochy mesta (Ouředníček 2002, s. 40). *Suburb* je teda pokročilejšie vývojové štádium ako *suburbium*.

Prímestská zóna (angl. *suburban zone*, pol'. *strefa podmiejska*) je termín uprednostňovaný v literatúre poľskej proveniencie. Podľa S. Liszewského a W. Maika (2000) pod ňou rozumieme prechodné teritoriálne pásmo, ktoré bezprostredne obklopuje kompaktné mesto a zároveň je súčasťou mestskej aglomerácie. Vyznačuje sa interferenciou mestských a vidieckych črt, v dôsledku čoho má jeho fyzický a sociálny priestor špecifický charakter, ktorým sa líši od susedných zón. Práve prelínanie sa mestských a vidieckych sídelných elementov je imanentnou črtou prímestskej zóny. Rozsah prímestskej zóny závisí od mnohých faktorov, najmä od veľkosti mesta a jeho pozície v sídelnom systéme krajiny. Pri vymedzovaní prímestskej zóny je možné použiť viacero kritérií. Okrem zastúpenia jednotlivých funkcií z hľadiska miery ich mestskej súvislosti sú to hustota obyvateľstva, percentuálny podiel zastavaných plôch, intenzita dochádzky a odchádzky za prácou a pod. V podmienkach USA vznikajú v prímestskej zóne *suburbia*, tvorené areálmi bývania strednej spoločenskej vrstvy.

Vidiecko-mestská zóna (*rural-urban fringe*) je termín, ktorý sa ujal v anglosaskom bádateľskom prostredí. Podľa R.J. Pryora (1968) ide o tranzitívnu zónu medzi kontinuálne a kompaktné zastavanými mestskými a predmestskými areálmi centrálného mesta (jadra aglomerácie) a vidieckym zázemím mesta. Vzniká v priestore, kde mesto uplatňuje svoju ex-

panziu v dôsledku svojho rastu a je teda teritóriom invázie mestských foriem využitia zeme. Vyznačuje sa miešaním mestských a vidieckych foriem využitia zeme, stretávaním sa urbanizácie s ruralitou a dopadmi expanzie mesta na poľnohospodársku krajinu. V rámci tejto zóny sa vyčleňuje vnútorná a vonkajšia podzóna, ktoré sa líšia mierou prieniku mestských črt. Vnútorná podzóna je v pokročilejšom štádiu prechodu od vidieckej k mestskej krajine. Vo vonkajšej zóne prevládajú vidiecke črty, avšak vyskytujú sa tam už elementy indikujúce prienik mestských črt. Ide najmä o areály náročné na záber plôch, čo limituje možnosť ich výskytu v iných zónach (napr. letiská, priemyselné podniky, hypermarkety a megamarkety, smetiská, čistiarne odpadových vôd, cintoríny a pod.) (Carter 1995, s. 304).

Medzimesto (*Zwischenstadt*) - je termín, ktorý sa začal používať v nemeckom bádateľskom prostredí v súvislosti s prehodnocovaním modelov miest (gravitačné modely, model centrálnych miest, model mestského regiónu), ktoré odrážali tradičné funkčné väzby medzi jadrom mesta a zázemím. Tieto tradičné väzby sa pod vplyvom suburbanizácie menia a jadro mesta stráca svoje dominantné postavenie. Medzimesto sa chápe, na rozdiel od chápania zázemia ako suburbánneho a teda rozširujúceho sa mestského priestoru, ako samostatná priestorová jednotka so zmiešaným mestsko-vidieckym charakterom. Pre vymedzenie tohto územia však doteraz neboli prijaté všeobecne akceptovateľné kritériá (Sieverts 1997).

Mestský tieň (angl. *urban shadow*) je pojem viažuci sa na priestor, ktorý obklopuje vidiecko-metskú zónu. Vplyv mesta sa v tejto zóne prejavuje už len sporadicky (napr. nepoľnohospodárskym vlastníctvom pôdy, výskytom rozptýlených nepoľnohospodárskych sídiel, resp. potrebou dochádzania za prácou a službami do mesta). Ešte vzdialenejšou zónou od mesta je **vidiecke zázemie** (angl. *rural hinterland*), kde sa už vplyv mesta prejavuje len minimálne. V zóne mestského tieňa a vo vidieckom zázemí sa (napr. v USA) možno stretnúť s exurbiami, ktoré tvoria areály bývania najvyššej vrstvy spoločnosti.

Okrajové pásmo (*fringe belt*) je termín viažuci sa na morfológicko-genetický smer urbanizácie geografie, predovšetkým na Conzenovu koncepciu morfológickej analýzy mesta. Ide o pásmo so zmiešaným využitím zeme na okraji zastavaného územia mesta, ktorého morfológicko-funkčná heterogenita je odrazom koncentrácie aktivít vytláčaných z mesta pôsobením centrifugálnych síl (Whitehand 1967).

Sumarizujúc uvedené poznatky je možné za kľúčový priestor prejavov suburbanizácie označiť prímestskú zónu, ktorú možno stotožniť s vidiecko-mestskou zónou v anglosaskej bádateľskej tradícii alebo prímestskou zónou v poľskej bádateľskej tradícii. Prímestská zóna sa vyznačuje nasledovnými črtami:

- obklopuje kompaktné zastavané vnútorné mesto,
- z morfológicko-funkčného hľadiska je heterogénnym územím, vyznačujúcim sa interferenciou mestských a vidieckych foriem využitia zeme a zástavby,
- zo sociálneho hľadiska je územím prelínania sa vidieckeho spôsobu života autochtónneho obyvateľstva s mestským spôsobom života alochtónneho obyvateľstva (reprezentovaného najmä príslušníkmi stredných a vyšších stredných vrstiev, ktorí tu imigrovali z vnútorného mesta),
- z administratívno-správneho hľadiska je tvorená zväčša územiami, ktoré nie sú administratívnou súčasťou mesta,
- je vnútorne diferencovaná z hľadiska miery urbanizácie, pričom táto miera vo všeobecnosti klesá s rastúcou vzdialenosťou od stredu mesta až napokon prímestská zóna plynule prechádza do zóny mestského tieňa,

zvyšovanie miery urbanizácie v prímestskej zóne má z priestorového hľadiska selektívny charakter a dochádza k nemu najprv na územiach s najlepšimi predpokladmi, neskôr sa miera urbanizácie zvyšuje aj v menej atraktívnych areáloch.

Vznik a vývoj suburbanizácie

Korene suburbanizácie siahajú do Anglicka, kde sa už v 18. storočí rozšírila medzi príslušníkmi buržoázie móda vlastniť vilu vo vidieckom prostredí a zároveň v blízkosti mesta. Motívom týchto snáh bola príťažlivosť vidieckej krajiny kontrastujúca so znečisteným prostredím priemyselných miest (Hall 1989 in Sýkora 2003). V literatúre však možno nájsť aj názory, že prvotná suburbanizácia sa prejavovala už v staroveku a stredoveku budovaním predmestí (Ouředníček 2002). Podľa nášho názoru však budovanie predmestí v staroveku a stredoveku malo celkom iné príčiny. Išlo v podstate o proces kontinuálneho adičného rozvoja mesta po vyčerpaní rozvojových možností v intramurálnych priestoroch opevnených miest. Podobne vo väčších mestách (napr. Prahe) vznikali v susedstve existujúcich celé nové mestá s vlastným fortifikačným systémom. Staroveké a stredoveké predmestia mali odlišný charakter i z hľadiska sociálnej štruktúry obyvateľstva, pretože ich zvyčajne obývali najnižšie vrstvy obyvateľstva. Z uvedených dôvodov nie je možné budovanie predmestí v predindustriálnej fáze urbanizácie považovať za prejav suburbanizačných procesov.

Výraznejšiu dynamiku suburbanizácia zaznamenala až na prelome 19. a 20. storočia. K hlavným podmieňujúcim faktorom jej vzniku a dynamického rozvoja patrili *technologické, ekonomické, sociáno-kultúrne, demografické, environmentálne a inštitucionálne faktory*:

- Vplyv technologických faktorov sa prejavil urýchlením a uľahčením spojenia medzi mestom a jeho prímestskou zónou. Veľmi významným technologickým faktorom bol rozvoj železničnej dopravy a neskôr vynález automobilu a následný rozvoj automobilovej dopravy¹. V súčasnosti je dôležitým technologickým faktorom rozvoj informačných a komunikačných technológií, najmä internetizácia.
- Ekonomické faktory sa prejavili štrukturálnymi zmenami v hospodárstve, ktoré vyvolali expanziu obchodných, službových a administratívnych funkcií v centrách miest, spojenú s vytláčaním obytnej funkcie a postupný nárast pozemkovej renty v centrách miest. Prímestská zóna na druhej strane poskytovala mnoho lacných a rozľahlých voľných pozemkov.
- Sociálno-kultúrne faktory sa prejavili nárastom zámožnosti mestského obyvateľstva a formovaním sa početnej vyššej strednej vrstvy. Toto obyvateľstvo pritom zaznamenalo výraznú zmenu hodnotových preferencií z hľadiska výberu miesta bývania².
- Demografické faktory sa prejavili prudkým rastom počtu a hustoty obyvateľov miest v dôsledku baby boomu (najmä po druhej svetovej vojne) a imigrácii vidieckeho obyvateľstva.

1 Dôležitým medzníkom bol začiatok sériovej veľkovýroby automobilu Ford T v r. 1908

2 Presadenie sa tzv. modelu antimestských preferencií (bližšie Bourne 1980) prejavujúcim sa odchodom z centra mesta do zdravšieho prostredia predmestí a prímestskej zóny. Do zmeny hodnotovej orientácie bola za najlepšiu a najprestížnejšiu polohu pre bývanie v meste považovaná lokalita v blízkosti centrálného námestia alebo ulice.

- Environmentálne faktory sa prejavili postupným zhoršovaním kvality životného prostredia vo vnútornom meste, čo viedlo jeho obyvateľov k hľadaniu miest bývania s priaznivejšími podmienkami.
- Inštitucionálne faktory sa prejavili územno-plánovacími decíziami o budovaní záhradných a satelitných miest, ktoré mali odľahčiť neúmerne rýchly rast kompaktných jadier veľkých mestských aglomerácií. K inštitucionálnym faktorom možno zaradiť aj rozličné formy podpory výstavby rodinných domov v prímestských zónach.

Suburbanizácia sa spočiatku výraznejšie presadila v USA, pričom veľký rozsah nadobudla najmä po druhej svetovej vojne. Podmienila ju vysoká natalita (baby boom) v 50. rokoch 20. storočia a s ňou späť vysoký dopyt po bývaní, podpora výstavby diaľnic a inej dopravnej infraštruktúry a bytová politika vlády, ktorá ako podporné nástroje využila štátom garantované hypotekárne úvery a daňové úľavy pre príjmovovo slabšie skupiny obyvateľstva. Produktom suburbanizácie boli plošne rozsiahle kolónie rodinných domčekov s pravidelným pôdorysom, ktoré boli vybudované na „zelenej lúke“. Postupne došlo k výrazným zmenám v rozmiestnení obyvateľstva medzi centrálnymi mestami a prímestskými zónami metropolitných území³. Rezidenčná suburbanizácia bola nasledovaná komerčnou suburbanizáciou, ktorá využila najmä ľahkú dostupnosť rozsiahlych pozemkov s nízkou cenou. Dochádzalo k presunu obchodu, služieb a výrobných aktivít do prímestskej zóny, čím sa znížil význam dochádzky za prácou do jadra aglomerácie. Dôsledkom týchto procesov bola stagnácia a v niektorých mestách úpadok centrálnych častí miest. Úbytok obyvateľstva zasiahol aj celé mestské regióny. Naopak prírastok zaznamenávali sídla na a za hranicou dennej dochádzky za prácou do jadra aglomerácie, čím moderná (klasická) suburbanizácia prechádza do fázy dezurbanizácie. V ostatných desaťročiach je možné pozorovať novú fázu suburbanizácie, ktorú autori označujú ako postmodernú urbanizáciu. Hlavným prejavom tejto fázy je vznik okrajových miest (angl. *suburban downtowns, edge cities*), ktoré sú nezávislé na jadrovom meste aglomerácie alebo metropolitnej oblasti. Okrajové mestá rastú predovšetkým vďaka prílevu obyvateľstva z ostatných predmestí (Ouředníček 2002). Zmenil sa aj smer dochádzkových tokov za prácou z centripetálneho na tangenciálny, čo vedie k väčšiemu zaťaženiu okružných komunikácií. V postmodernej fáze suburbanizácie sa do prímestskej zóny lokalizujú popri tradičných komerčných aktivitách (veľkoobchod, hypermarkety, priemyselné parky, dopravná infraštruktúra) aj ďalšie nevýrobné aktivity (*high-order business services*), ktoré boli donedávna doménou centier aglomerácií a metropol (napr. bankovníctvo, poisťovníctvo, ekonomické poradenstvo, realitné agentúry, počítačové a informatické služby, manažérske a marketingové firmy, právnické poradenstvo, veda a výskum).

Suburbanizačný proces v západnej Európe nastúpil o niečo neskôr ako v USA. Mal menej razantný priebeh a v menšej miere podmienil úpadok centrálnych častí miest. Prvou oblasťou, kde sa začali prejavovať dekoncentračné tendencie bola londýnska aglomerácia. Jej rýchly rast vyústil na prelome 19. a 20. storočia do stavu, kedy už nemohla ďalej rásť v režime kompaktného mesta. Objavili sa preto prvé projekty na výstavbu odľahčovacích centier, tzv. záhradných a satelitných miest. Neskôr boli podobné projekty realizované aj v prímestskej zóne Paríža a ďalších miest.

3 V r. 1950-1980 poklesol v USA podiel centrálnych miest na celkovom počte obyvateľov metropolitných území z 56 % na 28 % (Ptáček 2002).

Vzťah suburbanizácie a urbanizácie

Hodnotenie vzťahov medzi suburbanizáciou a urbanizáciou je v odbornej literatúre výrazne diverzifikované. Často sa odvíja od chápania urbanizácie, t.j. či vychádzame zo široko ponímaných urbanizačných procesov, ktoré vedú k šíreniu mestského spôsobu života, mestských foriem využitia zeme a zástavby aj mimo hraníc miest, alebo či vychádzame z úzkeho ponímania urbanizácie ako procesu rastu počtu miest a rastu podielu obyvateľov koncentrovaných v mestách. Pri uplatnení generalizovaného pohľadu je možné identifikovať tri pozície autorov k tomuto vzťahu. Medzi týmito postojmi však nie sú ostré hranice a viacerí autori zaujímajú prienikové pozície, resp. časom svoje postoje modifikujú.

a) suburbanizácia ako štádium rozvoja mesta a teda súčasť široko chápaných urbanizačných procesov - toto chápanie vychádza z koncepcií L. H. Klaassena a J. H. Paelincka (1979), resp. P. G. Halla a D. Haya (1980) a van den Berga a kol. (1982). Klaassen a Paelinck rozlíšili štyri vývojové štádiá mesta, ktoré nazvali urbanizácia, suburbanizácia, dezurbanizácia a reurbanizácia, P. G. Hall a D. Hay rozlíšili fázy životného cyklu miest, ktoré nazvali koncentrácia, dekoncentrácia, disperzia a rekoncentrácia. Každému štádiu zodpovedá určitý typ rozloženia hustoty zaľudnenia v meste a vnútornej štruktúry mesta. Suburbanizácia je teda fázou vývoja mesta, ktorá nasleduje po fáze urbanizácie a predchádza fáze dezurbanizácie. S. Liszewski a W. Maik (2000, s. 125) v tejto súvislosti vyčlenili štyri fázy urbanizácie v súčasnom svete. Vo fáze urbanizácie dochádza k nárastu počtu obyvateľov v hraniciach mesta, pričom najrýchlejší je v jeho centrálnej časti, vo fáze suburbanizácie dochádza k rastu počtu obyvateľov v mestskej aglomerácii, pričom najrýchlejší je v jej vonkajších zónach a prímestskej zóne, vo fáze dezurbanizácie dochádza k poklesu počtu obyvateľov v centrálnej časti mesta a následne aj v celej aglomerácii a vo fáze reurbanizácie dochádza k prestavbe mesta a opätovnému nárastu počtu obyvateľov v centrálnej časti mesta. Podobný prístup prezentoval J. Buursink (1986, s. 207), ktorý uvedené procesy (suburbanizácie, dezurbanizácie) chápe ako symptómy kontinuálne prebiehajúceho urbanizačného procesu. Suburbanizáciu za súčasť široko chápaných urbanizačných procesov považuje aj M. Ouředníček (2003).

b) suburbanizácia ako protiklad urbanizácie - korene tohto chápania je potrebné hľadať v práci B. J. L. Berryho (1976, s. 17). Berry konceptualizoval kontraurbanizáciu ako proces dekoncentrácie obyvateľstva, implikujúci posun od stavu väčšej koncentrácie do stavu menšej koncentrácie. Berry vymedzil podľa Championa (1989) priestorový dosah kontraurbanizácie veľmi široko a zahŕňal pod ňu všetky procesy redistribúcie obyvateľstva, od prímestských až po medziregionálne presuny. Berry takto dôsledne neodelil proces suburbanizácie od neskoršie sa objavených kontraurbanizačných tendencií, ktoré viedli k rozvoju území ležiacich mimo metropolitných území, mestských aglomerácií resp. dokonca mimo rámca funkčných mestských regiónov. V neskorších prácach sa presadilo užšie chápanie kontraurbanizácie, ktorá sa viazala len na dekoncentračné procesy presahujúce hranice suburbanizácie. R. Vogelsang a T. Kontuly (1986) v tejto súvislosti navrhli jasne odlíšiť suburbanizáciu a kontraurbanizáciu. Kým suburbanizácia je spätá s vnútroregionálnou dekoncentráciou (v rámci metropolitného regiónu resp. mestskej aglomerácie), kontraurbanizácia je spätá s medziregionálnou dekoncentráciou (medzi metropolitnými oblasťami a mestskými aglomeráciami na jednej strane a nemetropolitnými a vidieckymi oblasťami na

druhej strane). V súčasnosti je teda možné toto chápanie suburbanizácie ako protikladu urbanizácie považovať za prekonané.

c) *suburbanizácia a urbanizácia ako dva odlišné spôsoby rozvoja mesta* - táto pozícia má teoretickú oporu v koncepcii centripetálnych a centrifugálnych síl, pôsobiacich v meste (Colby 1933). S pôsobením centripetálnych síl sú späté procesy koncentrácie, s pôsobením centrifugálnych síl procesy dekoncentrácie. Centrifugálne sily teda vytláčajú obyvateľstvo a aktivity von z centrálnych častí miest smerom na perifériu a do prímestskej zóny. Centripetálne sily priťahujú a držia obyvateľstvo a jeho aktivity v centre a vo vnútornej časti mesta. K. Dziewoński (1987) upozornil, že tieto dekoncentračné a koncentračné procesy často vystupujú súčasne, pričom ten istý jav alebo proces má za istých podmienok tendenciu ku koncentracii, za iných podmienok ku dekoncentracii. Okrem stavov dominancie koncentračných alebo dekoncentračných síl, existujú aj rovnovážne stavy, v ktorých nepozorujeme prevahu ani jednej z týchto tendencií. Podobnú koncepciu tzv. diferenciálnej urbanizácie predstavili H. S. Geyer a T. Kontuly (1996), ktorý upozorňujú na selektívne prejavy koncentrácie a dekoncentrácie u rozličných skupín obyvateľstva (Ouredníček 2002). Inou skupinou prác sú výskumy šírenia urbanizačných procesov inšpirované Hägerstrandovou koncepciou priestorovej difúzie inovácie. Podľa L. A. Browna (1968) možno hovoriť o dvoch typoch difúzie: difúzii typu relokácie (priestorové presuny v určitom čase) a difúzii typu expanzie (rozširovanie teritória). Proces rozvoja mesta má pritom charakter expanzie-relokácie. Urbanizované územie sa teda šíri jednak na úkor neurbanizovaného okolia mesta, teda dochádza k expanzii kompaktného mesta a na druhej strane dochádza k selektívnemu rozvoju urbanizovaných areálov v dôsledku relokácie (selektívny rozvoj v prímestskej zóne) (Korcelli 1974). V kontexte týchto úvah je možné poukázať na súbežné vystupovanie koncentračných a dekoncentračných tendencií vo vývoji miest. Na urbanizáciu a suburbanizáciu je potom možné v súlade s M. Ouredníčkom (2002) nazerať ako na spôsoby vývoja mesta, ktoré sa uplatňujú v závislosti od konkrétnych sociálno-ekonomických, kultúrnych, demografických a environmentálnych podmienok. Takto vlastne dochádza k zblíženiu tohto postoja a prvého diskutovaného postoja, ktorý považuje suburbanizáciu za súčasť široko chápaných urbanizačných procesov, ktoré vedú k šíreniu mestských foriem zástavby a využitia zeme a mestského spôsobu života.

Atribúty suburbanizácie

Z doterajších úvah je zrejmé, že suburbanizácia je procesom, ktorý vedie k zvyšovaniu stupňa urbanizácie v prímestskej zóne. Pri precizovaní definície suburbanizácie je potrebné poukázať na niektoré otvorené otázky, ktoré nie sú v literatúre jednoznačne chápané:

1. či suburbanizácia, ktorá je spätá s dekoncentračnými procesmi a teda presunom obyvateľstva a inštitúcií z vnútorného mesta do prímestskej zóny musí byť nutne spätá so stagnáciou resp. úpadkom centra a vnútorného mesta? V literatúre sa objavujú názory, že úpadok alebo stagnácia jadra aglomerácie nemusí byť nevyhnutným sprievodným javom suburbanizácie. L. Sýkora (2003) upozorňuje, že lokalizácia obyvateľstva a jeho aktivít v prímestskej zóne môže, ale nemusí viesť k poklesu významu jadra mestskej aglomerácie. Dochádza k nemu v prípade, že dekoncentračné procesy a suburbanizácia sú dominantnými rozvojovými procesmi v mestskej aglomerácii, čiže ak v zmysle Colbyho koncepcie sú silnejšie centrifugál-

ne ako centripetálne sily. Ukazuje sa, že previazanosť suburbanizácie a úpadku jadier mestských aglomerácií je významnejšia v USA, kde tento proces nastúpil skôr a bol omnoho výraznejší ako v Európe. V Európe centrá miest si aj napriek suburbanizácii zväčša zachovávajú vedúcu pozíciu v hierarchii usporiadania mestského priestoru. Svedčí o tom aj ich atraktivita pre bývanie obyvateľstva s vysokým sociálno-ekonomickým statusom, kým vo väčšine amerických býva v blízkosti centra obyvateľstvo s najnižším sociálno-ekonomickým statusom. Na druhej strane je však potrebné pripustiť, že v pokročilom štádiu suburbanizácie, najmä s postupným rozvojom konkurenčných okrajových miest môže význam centrálnych mestských zón klesať.

2. Ďalšia otázka súvisí s tým, či je nutnou podmienkou suburbanizácie premiestňovanie obyvateľstva a komerčných aktivít výlučne z vnútorného jadra aglomerácie? L. Sýkora (2003) tvrdí, že ide síce o najdôležitejší tok, avšak pripúšťa aj možnosti premiestňovania aktivít a domácností z iných oblastí alebo zakladanie nových aktivít v prímestskej zóne. Taktiež môže dochádzať k migrácii obyvateľstva v rámci prímestskej zóny z tradičných sídelných areálov do nových rezidenčných štvrtí. Na tomto mieste poznamenávame, že za rozhodujúci atribút suburbanizácie v tomto kontexte považujeme imigráciu obyvateľstva mestskej proveniencie do prímestskej zóny, čo v drvivej väčšine zabezpečuje imigrácia z jadra aglomerácie. Vylúčiť sa však nedá ani imigrácia obyvateľstva z iných miest. Väčší význam nadobúda migrácia v rámci prímestskej zóny v pokročilom štádiu suburbanizácie, sprevádzanom rozmachom okrajových miest.
3. Otvorenou otázkou tiež zostáva, či všetky nové aktivity v prímestskej zóne možno spájať so suburbanizáciou? L. Sýkora (2003) upozorňuje na to, že pokiaľ je lokalizácia nových aktivít v prímestskej zóne spätá s kontinuálnym aditívnym rozvojom kompaktného mesta (jadra mestskej aglomerácie) na jeho okraji, ide skôr o pokračujúcu urbanizáciu. Suburbanizácia je podľa Sýkora (2003) charakterizovaná selektívnym rozvojom areálov v prímestskej zóne, ktoré sú priestorovo odlúčené od kompaktného jadra. Samozrejme, že postupne môžu byť uvedené areály pohltené rozrastajúcim sa kompaktným mestom. Iný názor má M. Ouředníček (2002), podľa ktorého nie je oddelenosť alebo prepojenosť rozvíjajúcich sa areálov s kompaktným mestom rozhodujúcim kritériom rozlišovania urbanizácie a suburbanizácie. Sýkorov prístup uprednostňujúci kritérium priestorovej odlúčenosti pri vymedzení suburbanizácie sa ukazuje metodologicky korektnejší, pretože vylučuje z úvah budovanie predmestí v predindustriálnej fáze urbanizácie, ktoré podľa nášho názoru nemali charakter suburbanizácie.

Sumarizujúc je možné, v súlade s T. Tammaru (2001), identifikovať päť základných atribútov suburbanizácie, na ktorých sa zhodujú mnohí autori:

- decentralizácia obyvateľstva v mestskej aglomerácii z centrálnej časti mesta a jadra mestskej aglomerácie do prímestskej zóny,
- faktorom tejto decentralizácie boli najmä environmentálne hľadiská a želania obyvateľov bývať v kvalitnejšom prostredí,
- vo svojom inciálnom štádiu viedla suburbanizácia k nárastu dochádzky za prácou z prímestskej zóny do centra mesta a až v neskoršej fáze vývoja bola rezidenčná suburbanizácia sprevádzaná decentralizáciou pracovných príležitostí,

- suburbanizácia prispieva k zotieraniu hraníc medzi mestským a vidieckym priestorom zásluhou rozširovania sa nízko hustotnej obytnej zástavby a komerčných areálov,
- suburbanizácia je výrazne spätá s určitými štádiami životného cyklu ľudí.

Priestorové formy suburbanizácie

Suburbanizácia sa prejavuje vznikom rozličných morfológických foriem priestorového rozvoja mesta. V súvislosti s veľmi výrazne rozptýleným rozvojom miest v USA sa na označenie tejto formy suburbanizácie v literatúre ujal termín *urban sprawl* (nem. *Zersiedelung*, slov. rozširovanie sa mesta). *Urban sprawl* je charakterizovaný živelným, extenzívnym rozvojom obytých a komerčných objektov mimo kompaktnej zástavby mesta. K priestorovému rozvoju mesta môže podľa Harveya a Clarka (1965) dochádzať tromi spôsobmi. Prvým spôsobom je kontinuálny nízko hustotný rozvoj (*low density continous development*) na okraji kompaktného mesta, ktorý na základe skôr uvedených metodologických úvah považujeme za súčasť urbanizácie. Ďalšie dva spôsoby už možno zaradiť k suburbanizácii. Je to jednak skokovitý spôsob rozvoja zástavby (*leap-frog development*), pri ktorom sú nové zastavané plochy od seba navzájom oddelené nezastavanou, voľnou krajinou. Inou formou je pozdĺžny rozvoj (*ribbon development*), kedy k rozvoju zástavby dochádza pozdĺž radiálnych komunikácií, vychádzajúcich z kompaktného mesta. Zástavba sa môže rozvíjať po jednej alebo i po oboch stranách komunikácie. Rezidenčná suburbanizácia má zväčša rozvíja skokovitým spôsobom, kým komerčná suburbanizácia sa častejšie rozvíja pozdĺžnym spôsobom. V suburbánnej zóne sa v dôsledku týchto procesov vytvára veľmi ťažko identifikovateľné sídelné útvary, pre ktoré sa, ako uvádza Ptáček (2002) v nemeckej literatúre ujal termín *mestská kaša* (*Siedlingsbrei*). Vlastné rezidenčné areály suburbii prešli určitým vývojom svojej morfológiej štruktúry. V prvej fáze rozvoja (na prelome 19. a 20. stor.) mali najčastejšie šachovnicový pôdorys, tvorený priamimi ulicami pretínajúcimi sa pod pravým uhlom. Neskôr (v 30. a 40. rokoch 20. stor.) začali pribúdať zvlnené štruktúry, kde už neboli ulice dôsledne prepojené. V druhej polovici 20. stor. tento vývoj viedol k presadeniu sa insulárnych štruktúr s veľkým počtom izolovaných slepých uličiek.

V Európe nemá suburbanizácia natoľko živelný charakter ako v USA, čo je spôsobené väčšími inštitucionálnymi vplyvmi, najmä prostredníctvom nástrojov územného plánovania. L. Sýkora (2001a) vychádzajúc zo skúmania suburbanizácie v českých mestách konštatuje, že na transformácii prímestskej zóny sa dynamickejšie a radikálnejšie podieľajú komerčné projekty, spojené s lokalizačnými preferenciami obchodných, distribučných, skladovacích a výrobných aktivít s vysokými nárokmi na plochu a dopravnú dostupnosť. Zatiaľ čo výstavba rodinných domov je rozptýlená do mnohých malých lokalít, hypermarkety a nákupné centrá sa sústreďujú v blízkosti diaľnic a významných dopravných križovatiek. Podľa Sýkora (2001) sa rezidenčná suburbanizácia prejavuje v niekoľkých formách. Dochádza k výstavbe celých rezidenčných okrskov s výstavbou rodinných domov na kľúč a ich postupnému predaju, rozparcelovaniu pôdy na stavebné pozemky s doplnením infraštruktúry a nasledovným predajom pre individuálnu výstavbu. Tak vznikajú luxusné okrsky bývania na okrajoch vidieckych sídiel, ale aj vo voľnej krajine. Suburbanizácia tiež prebieha na voľných parcelách vo vnútri obce.

Sumarizujúc doterajšie poznatky o priestorových formách rezidenčnej suburbanizácie je možné identifikovať výskyt jej nasledovných priestorových foriem:

- vyplňanie voľných parciel v rámci intravilánov prímestských sídiel,
- výstavbu solitérnych nových domov na okrajoch intravilánov prímestských sídiel,
- výstavbu celých kolónií rodinných domov, ktoré priestorovo nadväzujú na staršiu zástavbu prímestských sídiel,
- výstavbu samostatných rezidenčných kolónií, oddelených od ostatnej zástavby nezastavaným územím,
- výstavbu solitérnych domov oddelených od ostatnej zástavby nezastavaným územím.

V prípade kolónií rodinných domov sa možno stretnúť s ich striktným oddelením od ostatného priestoru, limitovaným resp. kontrolovaným vstupom na ich územie, čo je fyzickým prejavom procesu separácie. Pre tieto kolónie sa zaužívalo pomenovanie citadely. Obývané sú tzv. uzavretými komunitami.

Dôsledky suburbanizácie

Suburbanizácia má významné ekonomické, sociálne a environmentálne dôsledky. Pri nízkej hustote zástavby dochádza k výraznej priestorovej segregácii ľudských aktivít ako sú bývanie, zamestnanie, nákupy, a i. Suburbánne formy osídlenia si vyžadujú vyššie nároky na energiu, čas a priestor i financie. Obyvateľstvo bývajúce v izolovaných, až sterilne pôsobiacich obytných okrskoch, je silne závislé na dochádzke osobným automobilom do zamestnania, školy, za službami, kultúrou a zábavou⁴. Vysoká priestorová koncentrácia niektorých funkcií a ich značná priestorová segregácia vyvolávajú neustále prepravné toky, čo negatívne ovplyvňuje kvalitu životného prostredia. Na druhej strane dochádza k úpadku verejnej dopravy, ktorá nedokáže efektívne obsluhovať rozptýlenú, nízko hustotnú obytnú zástavbu.

Sociálne dôsledky suburbanizácie sa prejavujú predovšetkým v separácii, segregácii a selektívnej migrácii obyvateľstva. Do prímestských lokalít sa z vnútornej časti mesta sťahujú predovšetkým domácnosti s vyšším sociálnym statusom. Postupne tak môže vzniknúť segregácia medzi obyvateľmi predmestia a vnútornej časti mesta. Luxusné rodinné domy na vidieku si zriaďujú takmer výhradne obyvatelia s vysoko nadpriemernými príjmami a vyšším vzdelaním. Ich sociálny status tak ostro kontrastuje s pôvodným obyvateľstvom vidieka, čo môže viesť k narušeniu tradičných vidieckych sídelných štruktúr v suburbánnej zóne. Nové rezidenčné areály sú často obohnané múrmi na spôsob hradieb, čím vznikajú uzavreté komunity (*gated communities*) (Sýkora, 2001a). Narastá odcudzenie a strata sociálnych kontaktov medzi rozličnými spoločenskými vrstvami. V tomto smere môže rezidenčná suburbanizácia viesť k postupnému formovaniu duálneho mesta (Kempen 1994).

V súvislosti s dopadom suburbanizácie na spoločnosť hovorí Pahl (1965) o tzv. kolapse geografickej a spoločenskej hierarchie. Namiesto sústredenia funkcií podľa istého hierarchického stupňa dochádza k ich rozptýleniu do niekoľkých izolovaných uzlov. Funkcie a služby sa sťahujú za zákazníkmi z centra do zázemia. Vo vnútorných mestách zostávajú nevyužívané pozemky so starými rozpadajúcimi sa budovami a v oblastiach bývalej priemyselnej výroby aj so značne znečistenou pôdou (*brownfields*). Investori uprednost-

⁴ Napríklad v USA, kde suburbanizácia dosiahla vysokú intenzitu sa v r. 1960-1990 zvýšil počet ciest za prácou a späť súkromnými vozidlami zo 40 mil. na 100 mil. V r. 1996 pripadlo na 1000 obyvateľov USA 784 motorových vozidiel, kým na Slovensku to bolo len 191, v Poľsku 195, v Maďarsku 220 a v Česku 325 (Pucher 2002).

ňujú výstavbu na zelenej lúke (*greenfields*). Dochádza tak k strate úrodnej poľnohospodárskej pôdy, k jej zmenšovaniu a fragmentácii.

Podľa viacerých autorov proces suburbanizácie nie je možné zastaviť, preto je potrebné uskutočniť rôzne opatrenia pre jej regulatívny rozvoj. Škodlivý trend postupného rozvoľňovania zástavby je potrebné zastaviť. Prvé skúsenosti z usmerňovania a korigovania suburbanizácie (*smart growth*) sú známe už aj z prostredia USA (napr. Portland).

Definícia suburbanizácie

Na základe doterajších úvah je možné pokúsiť sa o podanie nasledovnej definície suburbanizácie. Suburbanizácia je proces, prejavujúci sa v industriálnej a postindustriálnej fáze urbanizácie, pri ktorom dochádza k zvyšovaniu miery urbanizácie areálov ležiacich v prímestskej zóne, ktoré sú v iniciálnej fáze suburbanizácie priestorovo odlúčené od kompaktného mesta (jadra mestskej aglomerácie). K zvyšovaniu miery urbanizácie dochádza predovšetkým pod vplyvom rozvoja rezidenčných areálov ako dôsledku imigrácie obyvateľstva z vnútorného kompaktného mesta, motivovanej túžbou po zvýšení kvality bývania a životného prostredia a podmienenej technologickým pokrokom v doprave. Rezidenčná suburbanizácia je nasledovaná presunom pracovných príležitostí a komerčných aktivít z centra a vnútorného mesta ako aj vznikom nových aktivít a s nimi spätých trvalých zariadení (t.j. komerčnou suburbanizáciou), čo môže v pokročilom štádiu rozvoja viesť k vzniku okrajových miest konkurujúcich pôvodnému jadrú mestskej aglomerácie. V konečnom dôsledku môže suburbanizácia vyústiť do premeny pôvodne monocentrickej urbánnej štruktúry na polycentrickú.

Suburbanizácia v postkomunistických krajinách a na Slovensku v období reálneho socializmu

Suburbanizačné procesy v dnešných postkomunistických krajinách boli v období reálneho socializmu výrazne spomalené až zastavené. Nevýrazná alebo žiadna suburbanizácia patrí teda k špecifickým črtám urbanizačných procesov v socialistických krajinách (Horská a kol. 2002). Nevylučuje to ani fakt, že v určitých obdobiach a vo vybraných mestách bolo možné aj v tomto období suburbanizáciu registrovať (Tammaru 2001).

V našich podmienkach nepochybne dôležitým faktorom absencie suburbanizácie bolo celkové zaostávanie urbanizačných procesov na Slovensku za západnou Európou a fakt, že urýchlená urbanizácia v období reálneho socializmu bola z veľkej miery generovaná štátnymi intervenciami - industrializáciou a modernizáciou iniciovanou „zhora“. Napríklad v 50. rokoch 20. stor. žilo ešte stále 65 % obyvateľov Slovenska na vidieku. Preto o tradíciách suburbanizácie na Slovensku nemožno hovoriť. Odlišná bola situácia v českých krajinách, ktoré tvorili vyspelejšiu časť česko-slovenského štátu s dlhšou tradíciou urbanizácie v jej industriálnej fáze. Tu je preto možné prijať tézu o prerušení suburbanizačných tendencií, ktoré bolo možné identifikovať v medzivojnovom období najmä v zázemí Prahy (Ouředníček 2003).

Po druhej svetovej vojne teda nastalo v Česko-Slovensku obdobie nepriaznivé pre suburbanizáciu. Podľa Musila (2001) to bolo zapríčinené reštriktívnou politikou obmedzujúcou výstavbu rodinných domov na okraji miest a relatívne malými rozdielmi v nákladoch na bývanie vo vnútornom meste a prímestských sídlach. Rozvoj malých obcí v susedstve miest bol spomalený prijatím koncepcie strediskovej sústavy osídlenia, ktorá preferovala

len strediskové obce. Nestrediskové obce preto upadali, nerozvíjala sa v nich technická infraštruktúra a boli nedostatočne dopravne obsluhované. V podmienkach centrálne riadenej ekonomiky neexistoval trh s nehnuteľnosťami a pozemkami, boli odstránené hypotekárne úvery a stavebné sporenie. Ekonomické nástroje trhového mechanizmu boli pri rozhodovaní o priestorovom rozdelení zdrojov a priestorovej organizácii spoločnosti nahradené politicko-administratívnymi nástrojmi (územné plánovanie), ktoré sa opierali o ideologické ciele socializmu.

Pre zabezpečenie bývania sa uprednostnila koncepcia výstavby veľkých obytných súborov - sídlisk. Sídliská boli výsledkom spolupôsobenia viacerých faktorov a interferencie ideí viacerých koncepcií - koncepcie socialistickej bytovej politiky, koncepcie modernej architektúry a urbanizmu a koncepcie socialistickej kultúry. Veľmi dôležitým faktorom bol vývoj stavebných technológií, odrážajúci trend posunu k industriálnej chápanej výstavbe obytných domov, kde dominovali princípy hromadnosti, sériovosti a štandardizácie (Horská a kol., 2002).

Urbanistické koncepcie reálneho socializmu však celkom neobchádzali problematiku rozvoja prímestskej zóny. Inšpirujúc sa koncepciami záhradných miest vytvorili koncepciu miest-sputnikov, ktoré však mali okrem obytnej funkcie a obslužnej vybavenosti mať svoju vlastnú hospodársku základňu a teda jeho obyvatelia by neboli nútení dochádzať za prácou do jadra aglomerácie. Satelitné mestá boli vybudované najmä v okolí Moskvy a pri ďalších veľkomestách Sovietskeho zväzu (Baku, Tbilisi, Kyjev, Charkov, Nižnyj Novgorod, Sankt Peterburg). Sputniky však neboli považované za zásadné riešenie sídelnej štruktúry. Použili sa len v prípade veľkých miest, u ktorých sa malo dosiahnuť spomalenie rastu. Rozhodujúci vplyv na rozvoj osídlenia v prímestských zónach mali územné plány záujmových území miest (Lorenz 1963). V našich podmienkach vznikli prvé plány tohto druhu v 50. rokoch 20. storočia (napr. Bratislava v r. 1955), pričom tvorili súčasť smerných územných plánov miest. Pri územnom plánovaní sa vychádzalo z princípov Athénskej charty a teda dôslednej územnej delby práce do jednotlivých funkčných zón.

Vzhľadom na to, že spomínané faktory zabraňujúce výraznejším prejavom suburbanizácie boli u nás odstránené po r. 1989, je možné suburbanizáciu považovať za jeden z dôležitých sprievodných transformačných procesov intraurbánnych štruktúr postkomunistických miest. Suburbanizácia je proces, ktorý je závislý od veľkosti mesta a jeho pozície v hierarchickej štruktúre sídelného systému. Spravidla sa najvýraznejšie prejavuje v okolí veľkomiest a metropol. Menej výrazné prejavy suburbanizácie je možné registrovať v okolí miest strednej veľkosti. V našom príspevku sa v ďalšej časti pokúsime zistiť, či sa suburbanizácia prejavuje v zázemí Prešova, ktorý je so svojim počtom 93 000 obyvateľov typickým reprezentantom postkomunistických miest strednej veľkosti.

REZIDENČNÁ SUBURBANIZÁCIA V PRÍMESTSKEJ ZÓNE PREŠOVA - ÚVOD DO EMPIRICKEJ ANALÝZY

Vyčlenenie a charakteristika obcí skúmaného územia vzhľadom

k suburbanizačným procesom na základe bilancie pohybu obyvateľstva

Skúmané územie je vymedzené na báze administratívnych hraníc. Zahŕňa administratívne územie mesta Prešov a administratívne územia obcí Bzenov, Dulova Ves, Fintice, Haniska, Janov, Kapušany, Kendice, Lubotice, Malý Šariš, Petrovany, Podhradík, Radatice,

Rokycany, Ruská Nová Ves, Teriakovce, Veľký Šariš s miestnou časťou Kanaš, Vyšná Šebastová, Záborské a Župčany. Okrem piatich obcí (Janov, Kendice, Petrovany, Podhradík, Radatice) všetky bezprostredne hraničia s administratívnym územím Prešova. Rozloha vymedzeného územia je 254,26 km². Predpokladáme, že tieto obce môžu byť záujmovým územím potenciálnych účastníkov suburbanizácie na základe ich polohy vo vzťahu k mestu Prešov a na základe analýzy migrácie obyvateľstva (mapa č. 1).

Analýza vývoja pohybu obyvateľstva Prešova ukázala, že počas celého sledovaného obdobia dochádzalo v hodnotách celkového prírastku mesta Prešov k postupnému poklesu. Na jeho klesajúcej tendencii sa vo väčšej miere podieľa migrácia obyvateľov mesta, v menšej miere postupný pokles prirodzeného prírastku. V prvej polovici decénia je ešte pre mesto príznačná imigrácia, od roku 1996 však v meste dochádza k emigračným procesom a mesto týmto zaznamenáva migračný úbytok, ktorý sa postupne zintenzívňuje. (tab. 1). V r. 1996 teda došlo k obráteniu migračných tokov a mesto Prešov, ktoré bolo niekoľko decénii migračne ziskové, začalo obyvateľstvo migráciou strácať. To nás oprávňuje predpokladať, že v prímestskej zóne je možný výskyt suburbanizačných tendencií. V ďalšej analýze sa preto sústreďujeme na vývoj migrácie obyvateľstva v obciach prímestskej zóny v období 1996-2002.

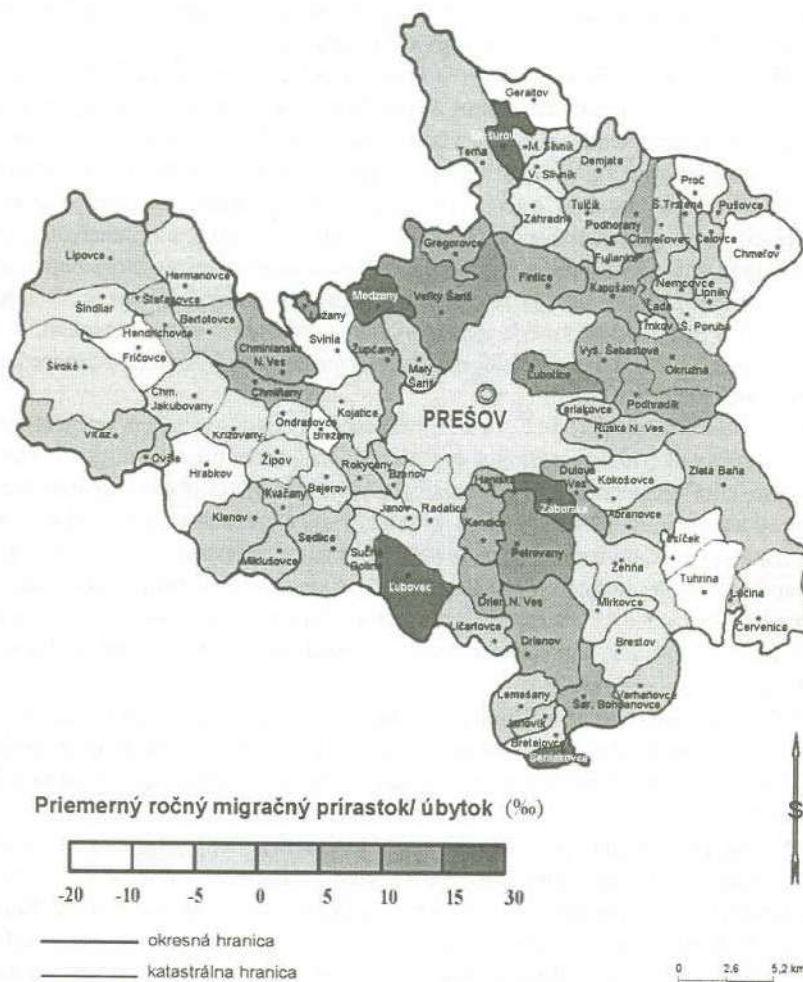
Komparatívna analýza (tab. č. 2a a 2b) migračného salda v obciach prímestskej zóny a v meste Prešov ukázala, že postupné prehĺbovanie zápornej bilancie migrácie obyvateľstva v meste koreluje s postupným rastom migračného prírastku v obciach prímestskej zóny. Aj napriek absencii detailnejších dát o východiskách a cieľoch migrácie ako aj napriek absencii analýzy medziobecnej migrácie obyvateľstva v prímestskej zóne, je možné vysloviť predpoklad, že určitá časť emigrantov z Prešova smerovala do prímestskej zóny mesta. To nám dovoľuje vysloviť záver, že na základe analýzy migrácie obyvateľstva došlo v 2. pol. 90. rokov 20. storočia k iniciálnym prejavom rezidenčnej suburbanizácie v blízkom zázemí Prešova.

V ďalšej časti si detailnejšie všimneme spôsob distribúcie migračného prírastku do jednotlivých obcí prímestskej zóny Prešova. Analýza (tab. č. 3) ukázala, že prímestská zóna Prešova bola v r. 1996-2002 priestorovo diferencovaná z hľadiska migračného prírastku obyvateľstva.

K obciam, ktoré zaznamenali najvýraznejší priemerný ročný migračný prírastok (nad 10 ‰) sa zaradili Lubotice, Petrovany, Veľký Šariš a Záborské. Pomerne významný priemerný ročný migračný prírastok (5-10 ‰) mali aj Dulova Ves, Haniska, Fintice, Kapušany, Kendice, Podhradík, Vyšná Šebastová a Župčany. Ostatné obce zaznamenali buď menej výrazný migračný prírastok (Bzenov, Malý Šariš, Rokycany, Ruská Nová Ves, Teriakovce) alebo dokonca migračný úbytok (Janov, Radatice). Z hľadiska absolútneho počtu najviac obyvateľov pribudlo migráciou vo **Veľkom Šariši, Luboticiach, Petrovanoch, Kapušanoch, Kendiciach, Záborskom, Finticiach a Župčanoch** (tab. č. 3a, 3b). Na základe uvedeného možno konštatovať, že výskyt suburbanizačných procesov je možné očakávať najmä v severnej, severovýchodnej a južnej časti prímestskej zóny Prešova. Na druhej strane málo atraktívnym priestorom je juhozápadná časť zázemia mesta a pomerne nevýrazná z hľadiska výskytu rezidenčnej suburbanizácie je aj východná časť prímestskej zóny. V ďalšej časti príspevku sa pokúsime na báze dostupných dát zistiť, či uvedené migračne ziskové obce sú zasiahnuté rezidenčnou suburbanizáciou alebo či ich migračné zisky súviseli s inými procesmi.

**BILANCIA MIGRÁCIE OBYVATEĽOV OBCÍ OKRESU PREŠOV
V OBDOBÍ R. 1996 - 2002**

Autor: Alena Sedláková

Tabuľka č. 1: Bilancia pohybu obyvateľov mesta Prešov v r. 1991–2002

ROK	Počet obyvateľstva	Prírastok / úbytok sťahovania		Prírodný prírastok/ úbytok		Celkový prírastok/ úbytok	
		abs.	v promile	abs.	v promile	abs.	v promile
1991	87 475	656	7,5	823	9,4	1479	16,9
1992	88 954	292	3,3	812	9,1	1104	12,4
1993	90 058	100	1,1	805	8,9	905	10,0
1994	90 963	484	5,3	566	6,2	1050	11,5
1995	92 013	168	1,8	506	5,5	674	7,3
1996	92 687	-12	-0,1	472	5,1	460	5,0
1997	93 147	-70	-0,8	384	4,1	314	3,4
1998	93 461	-24	-0,3	353	3,8	329	3,5
1999	93 790	-111	-1,2	298	3,2	187	2,0
2000	93 977	-127	-1,4	208	2,2	81	0,9
2001	92 774	-207	-2,2	122	1,3	- 85	- 0,9
2002	92 584	-366	-3,9	132	1,4	- 234	- 2,5

Zdroj: Štatistický úrad SR.

Tabuľka č. 2a: Migračné saldo v Prešove a v obciach jeho prímestskej zóny v r. 1996–2002
absolútne údaje

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	1996–2002
OBCE	137	87	145	90	169	204	351	1183
PREŠOV	-12	-70	-24	-111	-127	-207	-366	-917

Zdroj: Štatistický úrad SR

Tabuľka č. 2b: Migračné saldo v Prešove a v obciach jeho prímestskej zóny v r. 1996–2002
relatívne údaje (v ‰)

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	1996 - 2002
OBCE	6,45	4,06	6,71	4,13	7,66	8,97	15,18	7,68
PREŠOV	-0,13	-0,75	-0,26	-1,18	-1,35	-2,23	-3,95	-1,40

Zdroj: Štatistický úrad SR

Pôvod imigrantov ako indikátor rezidenčnej suburbanizácie

Okrem bilancie migrácie obyvateľstva je dôležité skúmať aj pôvod imigrantov v jednotlivých obciach. Nie všetky migračné pohyby musia byť nutne spojené s procesom suburbanizácie. Základnou podmienkou je sťahovanie obyvateľstva z mesta do prímestskej zóny, preto za relevantný ukazovateľ je možné považovať podiel imigrantov z Prešova z celkového počtu imigrantov v obci.

Analýza pôvodu imigrantov ukázala, že najvyšší podiel prisťahovalých z Prešova (tab. 4) zaznamenali Kanaš (83,5 %), Vyšná Šebastová (77,7 %), Haniska (76,5 % z ich celkového počtu), Ľubotice (67,2 %) a Záborské (64,8 %), Malý Šariš (63,8 %) a Podhradík (63,3 %). Potvrďuje to, že najatraktívnejšie sú severné, východné a južné zázemie mesta, pričom rezidenčná suburbanizácia sa prejavila najviac v Kanaši, Ľuboticiach a Záborskom.

Tabuľka č. 3a: Migračné saldo obcí prímestskej zóny Prešova v r. 1996-2002 absolútne údaje

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	1996 - 2002
Bzenov	6	5	4	-1	-13	-2	7	6
Dulova Ves	0	10	6	1	-2	9	4	28
Fintice	-8	-3	16	25	10	18	5	63
Haniska	4	-1	8	-8	4	3	17	27
Janov	0	-1	3	0	-4	1	-2	-3
Kapušany	26	12	4	-1	15	23	-5	74
Kendice	12	-7	17	13	19	10	2	66
Ľubotice	43	8	4	42	19	-1	120	235
Malý Šariš	3	-13	-1	10	6	-3	26	28
Petrovany	8	32	28	-11	0	25	38	120
Podhradík	-2	2	1	3	-3	15	2	18
Radatice	-7	-10	-11	9	1	-4	-3	-25
Rokycany	3	2	-2	-1	2	0	3	7
Ruská Nová Ves	8	-3	-9	4	11	6	-6	11
Teriakovce	2	-9	-5	0	5	9	1	3
Veľký Šariš	29	33	70	10	62	56	95	355
Vyšná Šebastová	8	10	0	0	3	5	19	45
Záborské	2	1	3	-1	21	25	13	64
Župčany	0	19	9	-4	13	9	15	61

Zdroj: Štatistický úrad SR

Tabuľka č. 3b: Migračné saldo obcí prímestskej zóny Prešova v r. 1996-2002 relatívne údaje (v ‰)

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	1996-2002
Bzenov	8,7	7,03	5,55	-1,39	-18,23	-2,74	9,67	1,20
Dulova Ves	0	17,95	10,7	1,76	-3,51	15,25	6,71	7,04
Fintice	-5,47	-2,04	10,82	16,58	6,47	11,1	3,06	5,87
Haniska	7,68	-1,9	15,04	-15,3	7,6	5,33	29,31	7,16
Janov	0	-3,94	11,9	0	-15,75	3,61	-7,09	-1,64
Kapušany	13,51	6,2	2,04	-0,5	7,55	11,24	-2,44	5,33
Kendice	8,2	-4,79	11,52	8,6	12,31	6,16	1,23	6,17
Ľubotice	19,08	3,52	1,74	18,08	8,04	-6,29	46,15	14,17
Malý Šariš	2,28	-9,83	-0,76	7,56	4,46	-2,3	19,7	3,03
Petrovany	4,86	19,21	16,61	-6,48	0	14,7	21,75	10,14
Podhradík	-6,08	6,02	3,05	9,26	-8,93	45,32	5,88	7,76
Radatice	-8,96	-13	-14,27	11,78	1,3	-5,26	-3,96	-4,65
Rokycany	4,59	3,01	-2,97	-1,45	2,84	0	4,03	1,44
Ruská Nová Ves	9,07	-3,38	-10,2	4,41	12,04	6,51	-6,38	1,74
Teriakovce	5,17	-23,75	-13,3	0	12,95	23,02	2,53	1,11
Veľký Šariš	8,06	9,08	18,95	2,68	16,33	13,93	23,1	13,35
Vyšná Šebastová	8,2	10,09	0	0	3	5,23	19,65	6,53
Záborské	4,68	2,34	6,94	-2,34	47,4	53,53	26,48	20,54
Župčany	0	16,55	7,78	-3,39	11,07	7,43	12,37	7,43

Zdroj: Štatistický úrad SR

Tabuľka č. 4: Pôvod imigrantov vo vybranej skupine obcí

Obec	z Prešova		ostatní		nezistení		spolu
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	
Bzenov	25	31,25	54	67,50	1	1,25	80
Dulova Ves	34	38,64	54	61,36	0	0,00	88
Fintice	123	58,02	88	41,51	1	0,47	212
Haniska	65	76,47	13	15,29	7	8,24	85
Janov	-	-	-	-	-	-	14
Kapušany	124	49,21	128	50,79	0	0,00	252
Kendice	65	38,92	101	60,48	1	0,60	167
Lubotice	399	67,17	191	32,15	4	0,67	594
Malý Šariš	107	63,31	62	36,69	0	0,00	169
Petrovany	156	50,49	153	49,51	0	0,00	309
Podhradík	30	63,83	17	36,17	0	0,00	47
Radatice	9	15,79	46	80,70	2	3,51	57
Rokycany	9	13,64	57	86,36	0	0,00	66
Ruská Nová Ves	52	50,00	45	43,27	7	6,73	104
Teriakovce	13	30,23	14	32,56	16	37,21	43
Veľký Šariš	364	58,52	258	41,48	0	0,00	622
Kanaš	86	83,50	17	16,50	0	0,00	103
Vyšná Šebastová	87	77,68	25	22,32	0	0,00	112
Záborské	61	64,89	19	20,21	14	14,89	94
Župčany	50	35,46	89	63,12	2	1,42	141

Zdroj: vlastný terénny výskum

Zmeny v domovom fonde a v štruktúre stavebníkov ako indikátor rezidenčnej suburbanizácie

Výrazné zmeny v domovom fonde môžu poslúžiť ako vhodný indikátor suburbanizácie. Za jeden z hlavných ukazovateľov považujeme prírastok trvale obývaných rodinných domov v sledovaných obciach a počet stavebných povolení vydaných na stavbu rodinných domov v týchto obciach. Najdôležitejšou informáciou je pôvod stavebníkov, t.j. či daný stavebník resp. žiadateľ o stavebné povolenie pochádza z Prešova, domácej obce alebo inej obce (tab. č. 5 a 6).

Na základe analýzy môžeme konštatovať, že vývoj v oblasti domového fondu v skúmanom území je veľmi rôznorodý a nerovnomerný. Pomerne vysokým nárastom v počte trvale obývaných rodinných domov (TORD) sa vyznačujú Lubotice, Župčany, Kendice, Bzenov, Fintice, Záborské a mesto Veľký Šariš. Záporné hodnoty vykazujú obce Rokycany, Haniska, Janov, Radatice, Petrovany a Teriakovce. Vysokým prírastkom stavebných povolení sa vyznačujú Fintice, Kapušany, Vyšná Šebastová, Veľký Šariš (osobitne výrazná je jeho miestna časť Kanaš), Malý Šariš. Obec Teriakovce má v porovnaní s počtom trvale obývaných domov tiež veľmi vysoký podiel stavebných povolení, rovnako obce Bzenov, Záborské a Župčany.

Ak vychádzame z predpokladu, že rezidenčnú suburbanizáciu má indikovať relatívne vysoký migračný prírastok (pričom imigranti majú byť najmä z Prešova), prírastok trvale obývaných rodinných domov a stavebných povolení nových rodinných domov, pričom stavebníci majú pochádzať predovšetkým z Prešova, je možné z tabuľky č. 7 usudzovať, že

Tabuľka č. 5: Vývoj počtu trvale obývaných rodinných domov (TOR) a stavebných povolení v r. 1991-2001 v obciach prímestskej zóny Prešova

Obec	Trvale obývané rodinné domy spolu		Prírastok/ úbytok TOR 1991-2001		Počet stav. povolení v r. 1991-2001	
	1991	2001	abs.	%	abs.	%
Bzenov	114	135	21	18,4	23	20,2
Dulova Ves	129	131	2	1,6	12	9,3
Fintice	352	370	18	5,1	79	22,4
Haniska	162	156	-6	-3,7	6	3,7
Janov	68	64	-4	-5,9	8	11,8
Kapušany	410	419	9	2,2	72	17,6
Kendice	310	331	21	6,8	27	8,7
Lubotice	570	611	41	7,2	51	8,9
Malý Šariš	297	311	14	4,7	41	13,8
Petrovany	329	325	-4	-1,2	30	9,1
Podhradík	80	81	1	1,3	8	10,0
Radatice	177	169	-8	-4,5	15	8,5
Rokycany	102	101	-1	-1,0	10	9,8
Ruská Nová Ves	172	183	11	6,4	25	14,5
Teriakovce	94	91	-3	-3,2	22	23,4
Veľký Šariš + Kanaš	741	793	52	7,0	44	5,9
Vyšná Šebastová	210	210	0	0,0	58	27,6
Záborské	92	109	17	18,5	19	20,7
Župčany	241	270	29	12,0	37	15,4

Zdroj: Vlastný terénny výskum a výpočty

Tabuľka č. 6: Pôvod stavebníkov v jednotlivých obciach v r. 1991-2001 a priemerné ceny stavebných pozemkov

Obec	Pôvod stavebníkov (%)			Priemerná cena pozemku za 1m ² (Sk)
	z Prešova	z vlastnej obce	z inej obce	
Bzenov	30,4	34,8	34,8	100
Dulova Ves	16,7	75,0	8,3	300
Fintice	26,6	65,8	7,6	200 - 300
Haniska	50,0	50,0	0,0	250
Janov	12,5	87,5	0,0	20
Kapušany	27,8	68,1	4,2	200 - 400
Kendice	63,0	37,0	0,0	200 - 220
Lubotice	68,6	25,5	5,9	450 - 800
Malý Šariš	46,3	24,4	29,3	250
Petrovany	46,7	50,0	3,3	200
Podhradík	62,5	12,5	25,0	100
Radatice	20,0	66,7	13,3	20
Rokycany	50,0	50,0	0,0	N
Ruská Nová Ves	40,0	40,0	20,0	50 - 300
Teriakovce	45,5	50,0	4,5	400
Kanaš	61,4	9,1	29,5	250
Vyšná Šebastová	44,8	31,0	24,1	250 - 280
Záborské	73,7	15,8	10,5	400 - 800
Župčany	5,4	91,9	2,7	250

Zdroj: Vlastný terénny výskum a výpočty

N – nepredáva sa

Tabuľka č. 7: Prehľad základných ukazovateľov indikujúcich rezidenčnú suburbanizáciu v prímestskej zóne Prešova

	migračné saldo 1996-2002 (‰)	prírastok trvale obývaných rodinných domov v r. 1991-2001	počet stavebných povolení na rodinné domy vydaných v r. 1991-2001	podiel stavebníkov z Prešova z celkového počtu stavebníkov (%)
Bzenov	1,20	21	23	30,4
Dulova Ves	7,04	2	12	16,7
Fintice	5,87	18	79	26,6
Haniska	7,16	-6	6	50,0
Janov	-1,64	-4	8	12,5
Kapušany	5,33	9	72	27,8
Kendice	6,17	21	27	63,0
Lubotice	14,17	41	51	68,6
Malý Šariš	3,03	14	41	46,3
Petrovany	10,14	-4	30	46,7
Podhradík	7,76	1	8	62,5
Radatice	-4,65	-8	15	20,0
Rokycany	1,44	-1	10	50,0
Ruská Nová Ves	1,74	11	25	40,0
Teriakovce	1,11	-3	22	45,5
Veľký Šariš	13,35	52	44	61,4
Vyšná Šebastová	6,53	0	58	44,8
Záborské	20,54	17	19	73,7
Župčany	7,43	29	37	5,4

prejavy rezidenčnej suburbanizácie je možné identifikovať vo Veľkom Šariši-Kanaši, Luboticiach a Záborskom. V najbližších rokoch je možné očakávať (najmä s ohľadom na počet vydaných stavebných povolení a štruktúru stavebníkov), že rezidenčná suburbanizácia sa prejaví aj vo Vyšnej Šebastovej, Teriakovciach, Malom Šariši a do určitej miery aj v Kapušanoch a Finticiach.

Nová domová výstavba príznačná pre rezidenčnú suburbanizáciu sa vyznačuje svojším architektonickým štýlom, sú to prevažne rodinné domy vilového typu, domy na kľúč a nadštandardné domy. Výskyt takýchto domov poukazuje tiež na suburbanizačné procesy. Na základe terénneho výskumu je možné takéto areály identifikovať najmä vo Veľkom Šariši a jeho miestnej časti Kanaš, v Záborskom, Luboticiach a Teriakovciach. Z hľadiska priestorovej formy ide o disperzný vývoj, prejavujúci sa výstavbou solitérnych objektov na voľných parcelách v rámci intravilánov spomínaných obcí. Inou formou je skokovitý vývoj (leap frog development), ktorý má charakter menších zoskupení rodinných domov, oddelených od ostatných zastavaných území nezastavanými priestormi.

Zmeny vo vzdelanostnej štruktúre obyvateľstva ako indikátor suburbanizácie

Keďže jedným z predpokladov pre prítomnosť procesov suburbanizácie je skutočnosť, že sa na nej zúčastňujú predovšetkým vyššie vzdelané a solventnejšie vrstvy obyvateľstva, považujeme za nevyhnutné vyčleniť skúmané obce z hľadiska ich vzdelanostnej štruktúry a poukázať predovšetkým na zmeny v tejto štruktúre, ktoré nastali počas sledovaného decénia 1991-2001. Východiskovými zdrojmi sú tu informácie zo sčítania obyvateľov v rokoch 1991 a 2001. Pri vymedzovaní obcí so suburbanizačnými procesmi sme si všimli hlavne zmeny vo vysokoškolsky a vyššie vzdelanom obyvateľstve.

V roku 1991 sa najvyšším podielom vysokoškolsky vzdelaného obyvateľstva vyznačovali Ľubotice (6,7 %), Haniska (5,2 %) a Veľký Šariš (4,2 %). Medzi obce s najnižším podielom vysokoškolsky vzdelaných obyvateľov patrili Janov, Podhradík, Rokycany, Radatice, Teriakovce a Záborské. V niektorých z týchto obcí však koncom decénia dochádza k nárastu podielu vysokoškolsky vzdelaného obyvateľstva. Výrazné zmeny v zastúpení vyššie a vysokoškolsky vzdelaného obyvateľstva zaznamenali v priebehu decénia najmä Ľubotice, Podhradík, Haniska, Vyšná Šebastová a Veľký Šariš (tab. č. 8, 9).

Z uvedenej analýzy vyplýva, že zmeny vo vzdelanostnej štruktúre obyvateľstva nemusia byť spoľahlivým indikátorom rezidenčnej suburbanizácie. Súvisí to s faktom, že podiel obyvateľov s vysokoškolským vzdelaním sa zvýšil nielen v obciach, kde sme zaznamenali prejavy suburbanizácie, ale i v iných obciach. Napriek tomu výraznejší nárast podielu obyvateľov s vyšším a vysokoškolským vzdelaním v Ľuboticiach, Záborskom, Vyšnej Šebastovej, Haniske a Veľkom Šariši potvrdzuje naše predchádzajúce závery o výskyte procesu rezidenčnej suburbanizácie v iniciálnom štádiu v týchto obciach.

Zmeny v ekonomickej štruktúre obyvateľstva ako indikátor suburbanizácie

Ekonomická aktivita obyvateľstva je jedným z ukazovateľov, prostredníctvom ktorého môžeme charakterizovať skúmané obce vo vzťahu ku suburbanizačným procesom. Kľúčovým ukazovateľom je tu zmena v ekonomickej aktivite obyvateľov počas ostatného medzicenzového decénia (1991-2001). Zameriavali sme sa hlavne na zmenu v počte ekonomicky aktívnych obyvateľov v daných obciach, zmenu vo funkčnom type obcí a v podiele ekonomicky aktívneho obyvateľstva na jednotlivých sektoroch národného hospodárstva. Pri vyčleňovaní ekonomickej aktivity vo vzťahu k suburbanizácii je potrebné sledovať hlavne zmeny v zastúpení jednotlivých sektorov v obciach, obzvlášť podiel terciárneho a kvartérneho sektora v sledovanom období.

V r. 1991-2001 sa podiel ekonomicky aktívnych obyvateľov (ďalej EAO) na celkovom počte obyvateľov jednotlivých obcí skúmaného územia vo všeobecnosti znížil. K výraznému zníženiu došlo v meste Veľký Šariš z 57% na 48% (predpokladáme, že príčinou mohlo byť aj oddelenie obce Medzany v roku 1992). Väčší pokles podielu EAO zaznamenali aj obce Kendice, Ľubotice a Župčany. Opačný trend vývoja je však príznačný pre obec Podhradík, kde sa počet EAO výrazne zvýšil, no v porovnaní s ostatnými obcami je tu podiel EAO stále nízky. Najvyšším podielom ekonomicky aktívneho obyvateľstva sa v roku 2001 vyznačuje obec Záborské (52,3 %), ktorá počas decénia zaznamenala vysoký príliv obyvateľov z mesta Prešov v produktívnom veku. K obciam s najvyšším počtom EAO sa radí aj Malý Šariš (50,9 %), Teriakovce (50,6 %) a Bzenov (50,4 %).

V roku 1991 dominovali v skúmanom území hlavne obce priemyselno-službové. Zaradili sa k nim Dulova Ves, Fintice, Haniska, Janov, Kapušany, Kendice, Malý Šariš, Podhradík,

Tabuľka č. 8 : Vzdelanostná štruktúra obyvateľstva vybraných obcí v zázemí Prešova v r. 1991

Obec	vzdelanie (%)								
	základné	stredné bez maturity	stredné s matur.	vyššie	vysokoškolské	deti do 15 rokov	bez vzd.	ostatní	spolu
Bzenov	24,4	25,7	14,5	0	3,6	31,4	0,2	0,2	100
Dulova Ves	26,2	24,8	18,9	0,2	3,7	25,1	1,1	0	100
Fintice	32,2	27,5	13,8	0	1,7	23,8	0,3	0,8	100
Haniska	28	25,5	25	0,2	5,2	14,6	0,4	1,1	100
Janov	38,4	26,7	7,5	0	0,6	26,7	0	0	100
Kapušany	30,1	24,4	18,3	0,1	2,5	24,3	0,1	0,4	100
Kendice	33,9	20,6	13,5	0,1	2,5	27,3	1,6	0,5	100
Lubotice	27,3	20,7	21,8	0,4	6,7	21,7	0,4	1,1	100
Malý Šariš	32,6	27,4	14	0,1	2,4	23	0,5	0,1	100
Petrovany	31,8	17,7	14	0,1	2,2	23,1	0,7	10,5	100
Podhradík	33	20,4	15,1	0,3	1,5	29	0,3	0,3	100
Radatice	39,1	29,9	9,5	0	1,1	19,7	0,5	0,3	100
Rokycany	37,4	22,5	4	0	1	34,5	0,3	0,3	100
Ruská Nová Ves	32,7	22,9	10,8	0	1,5	29,8	1,1	1,1	100
Teriakovce	33,2	22,9	17	0	1,3	25,3	0,3	0	100
Veľký Šariš	31,8	23,8	18,5	0,1	4,2	19,5	0,8	1,3	100
Vyšná Šebastová	28,9	23,7	15,9	0,3	2,1	28,2	0,5	0,3	100
Záborské	26,7	28,7	16,7	0	1,3	26,2	0,3	0,3	100
Župčany	29,8	29,1	11,5	0	0,9	27,8	0	0,9	100

Zdroj: Sčítanie ľudu, domov a bytov 1991 a vlastné výpočty.

Tabuľka č. 9: Vzdelanostná štruktúra obyvateľstva vybraných obcí v zázemí Prešova v r. 2001

Obec	Vzdelanie (%)								
	základné	stredné bez mat.	stredné s mat.	vyššie	vysokoškolské	deti do 16 rokov	bez vzd.	ostatní	spolu
Bzenov	21,8	28,0	20,2	0,3	4,1	25,3	0,1	0,1	100
Dulova Ves	19,0	27,1	26,2	0,3	5,0	20,8	0,0	1,5	100
Fintice	19,7	30,5	21,4	0,1	4,0	23,9	0,1	0,4	100
Haniska	18,5	27,4	28,6	0,4	8,7	16,2	0,0	0,4	100
Janov	28,5	30,3	18,1	0,0	1,1	22,0	0,0	0,0	100
Kapušany	19,4	27,2	25,5	0,3	5,6	21,6	0,3	0,1	100
Kendice	25,9	18,9	19,2	0,5	3,7	30,2	0,9	0,7	100
Lubotice	16,3	21,9	29,9	0,4	10,7	20,3	0,1	0,5	100
Malý Šariš	22,1	30,5	24,3	0,5	4,5	17,3	0,2	0,7	100
Petrovany	24,2	21,4	20,2	0,4	3,7	21,0	0,1	9,0	100
Podhradík	19,3	22,9	29,5	0,6	5,4	20,2	0,0	2,1	100
Radatice	25,5	33,4	16,2	0,4	2,9	20,9	0,4	0,3	100
Rokycany	32,5	19,0	8,9	0,0	0,4	38,1	0,1	1,1	100
Ruská Nová Ves	25,5	24,9	19,3	0,0	2,7	25,4	0,3	1,7	100
Teriakovce	19,0	28,3	26,5	0,3	3,9	22,1	0,0	0,0	100
Veľký Šariš	19,6	24,4	23,6	0,8	7,4	21,9	0,1	2,1	100
Vyšná Šebastová	19,4	25,2	24,8	0,3	5,8	24,3	0,0	0,1	100
Záborské	13,8	28,8	30,1	0,9	3,0	23,4	0,0	0,0	100
Župčany	20,2	33,2	18,7	0,4	2,0	23,8	0,0	1,7	100

Zdroj: SODB 2001 a vlastné výpočty.

Tabuľka č. 10: Zmena podielu vyššie a vysokoškolsky vzdelaných obyvateľov vo vybraných obciach od r. 1991 do r. 2001.

Obec	Prírastok/ úbytok počtu obyv. so vzdelaním (%)	
	vyšším	vysokoškolským
Bzenov	0,3	0,5
Dulova Ves	0,1	1,3
Fintice	0,1	2,3
Haniska	0,2	3,5
Janov	0,0	0,5
Kapušany	0,2	3,1
Kendice	0,4	1,2
Lubotice	0,0	4,0
Malý Šariš	0,4	2,1
Petrovany	0,3	1,5
Podhradík	0,3	3,9
Radatice	0,4	1,8
Rokycany	0,0	-0,6
Ruská Nová Ves	0,0	1,2
Teriakovce	0,3	2,6
Veľký Šariš	0,7	3,2
Vyšná Šebastová	0,0	3,7
Záborské	0,9	1,7
Župčany	0,4	1,1

Zdroj: Sčítanie ľudu, domov a bytov 1991, SODB 2001 a vlastné výpočty.

Teriakovce, Veľký Šariš, Vyšná Šebastová a Župčany. V rámci týchto obcí mali viac ako 50 % podiel priemyselnej funkcie obce Fintice, Dulova Ves a Haniska. Takmer vyrovnaný pomer priemyslu a služieb mali Veľký Šariš a Malý Šariš. Zmiešanú priemyselnú funkciu mali Petrovany, Radatice, Rokycany a Záborské. Menšie zastúpenie mali obce so zmiešanou službovou funkciou - Bzenov a Ruská Nová Ves. Miernu prevahu službovej funkcie nad priemyselnou mali Lubotice so službovo-priemyselnou funkciou. Po desiatich rokoch (r. 2001) vykazujú takmer všetky obce službovo-priemyselnú funkciu s výraznou prevahou terciárneho a kvartérneho sektora. Najvyšší podiel služieb, takmer 50 %, majú Malý Šariš, Lubotice, Vyšná Šebastová a Veľký Šariš. Priemyselnou-službovou funkciou sa vyznačujú iba obce Dulova Ves a Janov.

Na funkciu obce z hľadiska ekonomickej aktivity má významný vplyv aj dopravná poloha obce. Obce skúmaného územia ležiace pozdĺž dôležitých dopravných ťahov a línii sa vyznačujú vyšším počtom obyvateľstva, ktorých ekonomická aktivita je užšie naviazaná na centrálné mesto (Prešov). Ich funkcia bola v r. 1991 predovšetkým priemyselnou-službovou alebo zmiešanou službovou, v r. 2001 nadobúdajú tieto obce službovo-priemyselnú funkciu. Počas decénia 1991-2001 došlo v skúmaných obciach k zmenám v podiele ekonomicky aktívneho obyvateľstva (ďalej EAO) v jednotlivých sektoroch národného hospodárstva. Kým v roku 1991 ešte výrazne prevláda sekundárny sektor tj. priemysel a stavebníctvo a primárna sféra je tiež pomerne vysoko zastúpená, pre rok 2001 je už príznačná výrazná dominancia služieb tj. terciéru a kvartéru v týchto obciach.

Tabuľka č. 11: Podiel ekonomicky aktívnych obyvateľov (EAO) v jednotlivých obciach prímestskej zóny Prešova v rokoch 1991 a 2001

OBEC	1991			2001			Saldo %
	PO	EAO	%	PO	EAO	%	
Bzenov	557	276	49,6	728	367	50,4	0,9
Dulova Ves	545	269	49,4	583	279	47,9	-1,5
Fintice	1468	710	48,4	1615	771	47,7	-0,6
Haniska	553	276	49,9	563	265	47,1	-2,8
Janov	318	146	45,9	277	125	45,1	-0,8
Kapušany	1859	921	49,5	2044	1018	49,8	0,3
Kendice	1308	601	45,9	1617	674	41,7	-4,3
Lubotice	2143	1104	51,5	2448	1174	48,0	-3,6
Malý Šariš	1275	664	52,1	1303	663	50,9	-1,2
Petrovany	1605	696	43,4	1696	747	44,0	0,7
Podhradík	324	138	42,6	332	159	47,9	5,3
Radatice	760	381	50,1	760	361	47,5	-2,6
Rokycany	605	263	43,5	733	318	43,4	-0,1
Ruská Nová Ves	795	364	45,8	916	430	46,9	1,2
Teriakovce	371	172	46,4	385	195	50,6	4,3
Veľký Šariš	3534	2019	57,1	4018	1907	47,5	-9,7
Vyšná Šebastová	878	409	46,6	958	457	47,7	1,1
Záborské	390	202	51,8	465	243	52,3	0,5
Župčany	1063	540	50,8	1211	575	47,5	-3,3

Zdroj: Štatistický lexikón obcí SR 1992, Sčítanie ľudu, domov a bytov 1991, SODB 2001

Najvýraznejšie sa pokles EAO v primárnom sektore, ktorý v sebe integruje poľnohospodárstvo, lesníctvo a vodné hospodárstvo, prejavil v obciach Bzenov, Rokycany, Záborské a Radatice. K vysokému poklesu obyvateľstva zamestnaného v primárnom sektore došlo aj v obciach Podhradík, Ruská Nová Ves, Vyšná Šebastová a Kapušany. Na základe spracovaných výsledkov pozorujeme pokles podielu primárneho sektora vo všetkých sledovaných obciach. Obce, ktoré mali už v roku 1991 najnižšie zastúpenie EAO v primárnom sektore a vyšší podiel služieb, zaznamenali následne aj najmenej výrazný pokles v zastúpení primárnej sféry. Sú to hlavne obce so službovou alebo službovo – priemyselnou funkciou ako Veľký Šariš, Lubotice, Haniska, Vyšná Šebastová, Dulova Ves.

Ani v sekundárnom sektore národného hospodárstva nedošlo v skúmanom území počas sledovaného decénia k nárastu zamestnanosti. Saldo nám vykazuje za všetky obce negatívne hodnoty (tab.12). S najvýraznejším poklesom počtu EAO v tomto sektore sa stretávame najmä u obcí, ktoré mali už v roku 1991 pomerne vysoké zastúpenie tretieho a štvrtého sektora, ale kde priemysel a stavebníctvo zohrával ešte vedúcu úlohu. V priebehu decénia však postavenie priemyslu postupne stráca na významnosti a do popredia vystupujú služby. Ide predovšetkým o obce: Rokycany, Veľký Šariš, Haniska, Kendice, Fintice, Dulova Ves, Záborské, Ruská Nová Ves, Župčany a Petrovany. K nepatrným zmenám v rámci sekundárneho sektora došlo v obciach, ktoré mali nízke zastúpenie priemyslu a stavebníctva už na začiatku decénia. Zaraďujeme tu prevažne poľnohospodárske obce Bzenov, Janov a Radatice.

V terciárnom sektore došlo v priebehu r. 1991-2001 k menej výrazným zmenám, najmä v porovnaní so sektorom kvartérnym. Sektor v sebe zoskupuje činnosti ako veľkoobchod,

maloobchod, oprava motorových vozidiel, motocyklov a spotrebného tovaru, hotely a reštaurácie. Zamestnanosť tu poklesla takmer vo všetkých obciach, pričom v relatívnom vyjadrení ide o nevýrazné hodnoty s maximálnym rozsahom 6 % (tab. 12). Výnimku tvoria obce Ruská Nová Ves, Malý Šariš, Radatice, Rokycany a Župčany, pre ktoré bol počas sledovaného obdobia príznačný nárast v počte ekonomicky aktívnych obyvateľov v tomto hospodárskom sektore. Pozorovaný pokles v treťom sektore môže byť výsledkom zintenzívnenia rozvoja kvartérneho sektora a následne výraznejšieho rastu jeho podielu na zamestnanosti

Kvartérny sektor zaznamenal opačný trend vývoja ako primárny a sekundárny sektor. Pre všetky skúmané obce bol príznačný prírastok počtu EA obyvateľstva v tomto sektore. Obzvlášť výrazne sa tento nárast prejavil v obci Vyšná Šebastová, Záborské, Kendice, Ruská Nová Ves. Podobne Janov, Bzenov a Radatice zaznamenali nárast zamestnanosti v tomto sektore, a to najmä v dôsledku transformácie ich pôvodného poľnohospodárskeho zamerania.

Sumarizujúc uvedený prehľad je možné konštatovať, že najvýraznejšie sa pokles EAO v primárnom sektore prejavil v obciach Bzenov, Rokycany, Petrovany a Vyšná Šebastová. Zo skúmaných obcí zaznamenali obce Bzenov, Vyšná Šebastová, ale aj Janov a Radatice od roku 1991 do roku 2001 najväčší nárast počtu EAO v kvartérnom sektore. Okrem primárneho sektora dochádza k miernejšiemu poklesu ekonomicky aktívneho obyvateľstva daných obcí aj v sektore sekundárnom (tab. č. 12).

Táto skutočnosť potvrdzuje hypotézu, podľa ktorej je pre obyvateľov obcí s rezidenčnou suburbanizáciou príznačný rast zamestnanosti v terciárnom a kvartérnom sektore a pokles v primárnom a sekundárnom sektore. Na druhej strane však tento indikátor nemožno uznať za spoľahlivý vo vzťahu k suburbanizácii, pretože zmeny v ekonomickej štruktúre obyvateľstva zaznamenali aj obce, v ktorých iné indikátory nepotvrdili výskyt suburbanizačných procesov. Súvisí to so širším kontextom štrukturálnych zmien, ktoré nastali u nás po r. 1989 a ktoré viedli k zmenám štruktúry pracovných príležitostí v dôsledku postupného znižovania pracovných príležitostí v prvom a druhom sektore a rastom pracovných príležitostí v treťom a štvrtom sektore národného hospodárstva.

ZÁVER

Suburbanizácia patrí k základným transformačným procesom, ktoré sa podieľajú na zmenách priestorovej organizácie miest a najmä prímestských zón v postkomunistických krajinách. V teoreticko-metodologickej časti nášho príspevku sme dospeli k precizovaniu predstavy o procese suburbanizácie. Ide o proces, prejavujúci sa v industriálnej a postindustriálnej fáze urbanizácie, pri ktorom dochádza k zvyšovaniu miery urbanizácie areálov ležiacich v prímestskej zóne, ktoré sú v iniciálnej fáze suburbanizácie priestorovo odlúčené od kompaktného mesta (jadra mestskej aglomerácie). K zvyšovaniu miery urbanizácie dochádza predovšetkým pod vplyvom rozvoja rezidenčných areálov ako dôsledku imigrácie obyvateľstva z vnútorného kompaktného mesta, motivovanej túžbou po zvýšení kvality bývania a životného prostredia a podmienenej technologickým pokrokom v doprave. Rezidenčná suburbanizácia je nasledovaná presunom pracovných príležitostí a komerčných aktivít z centra a vnútorného mesta ako aj vznikom nových aktivít a s nimi spätých trvalých zariadení (t.j. komerčnou suburbanizáciou), čo môže v pokročilom štádiu rozvoja viesť k vzniku okrajových miest konkurujúcich pôvodnému jadrú mestskej aglomerácie. V ko-

Tabuľka č. 12: Zmeny v štruktúre príslušnosti ekonomicky aktívnych k sektorom národného hospodárstva v obciach prímestskej zóny Prešova v r. 1991-2001 (v %)

Obec	sektor				ostat.	sektor				ostat.	spolu
	I.	II.	III.	IV.		I.	II.	III.	IV.		
	abs.					%					
Bzenov	-64	22	9	57	67	-26	-1	-3	13	19	91
Dulova Ves	-11	-36	-10	8	59	-4	-15	-5	3	21	10
Fintice	-58	-97	-4	92	128	-8	-17	-2	10	16	61
Haniska	-14	-62	-5	25	45	-5	-21	-1	10	17	-11
Janov	-19	-14	-9	18	3	-12	-4	-4	16	3	-21
Kapušany	-114	-26	22	126	89	-13	-6	0	11	8	97
Kendice	-50	-76	6	90	103	-8	-16	-2	12	14	73
Lubotice	-78	-105	-37	94	196	-7	-11	-5	7	17	70
Malý Šariš	-70	-90	35	63	61	-10	-13	5	9	10	-1
Petrovany	-130	-88	4	68	197	-19	-14	-1	8	26	51
Podhradík	-23	3	3	18	20	-17	-4	-1	9	12	21
Radatice	-92	-9	4	45	32	-23	0	2	13	9	-20
Rokycany	-73	-49	15	18	144	-29	-23	2	4	44	55
Ruská Nová Ves	-51	-26	35	55	53	-15	-12	6	11	12	66
Teriakovce	-15	-9	-5	24	28	-9	-10	-5	11	14	23
Veľký Šariš	-151	-398	-66	132	371	-8	-18	-3	8	20	0
Vyšná Šebastová	-51	-6	-1	86	20	-13	-6	-2	18	4	48
Záborské	-35	-13	-1	31	59	-18	-12	-4	11	24	0
Župčany	-61	-64	16	43	101	-12	-14	1	6	17	35

Zdroj: Vlastné výpočty

nečnom dôsledku môže suburbanizácia vyústiť do premeny pôvodne monocentrickej na polycentrickú urbánnu štruktúru.

Empirická analýza ukázala, že v 2. pol. 90. rokov 20. storočia je možné konštatovať prvé prejavy rezidenčnej suburbanizácie v prímestskej zóne Prešova. Najvýraznejšie prejavy boli identifikované v Kanaši, Luboticiach a Záborskom. Zatiaľ najatraktívnejším prostredím pre suburbanizáciu sa v prípade Prešova ukazuje severná, severovýchodná a juhovýchodná časť prímestskej zóny. Je to dané lepšou dopravnou dostupnosťou, kvalitou prírodného prostredia, otvorenosťou a ústretovosťou miestnych komunít a lepším infraštruktúrnym vybavením. Vzhľadom na iníciačné štádium tohto procesu je však tieto faktory potrebné podrobnejšie preskúmať a v súčasnej etape výskumu nie je ešte možné formulovať zovšeobecnenia. Ďalší podrobnejší výskum by sa mal tiež zamerať na štruktúru aktérov suburbanizácie, čiže podrobnejšiu štrukturálnu analýzu domácností, čo by prípadne mohlo viesť k novým poznatkom o špecifickom charaktere suburbanizácie u nás. Ukazuje sa totiž možnosť, že hlavnými aktérmi suburbanizácie u nás nie sú príslušníci strednej spoločenskej vrstvy, ale skôr príslušníci vrstvy s najvyšším sociálno-ekonomickým statusom. Porovnanie s priebehom suburbanizačných procesov v iných slovenských mestách by zase prinieslo nové poznatky o priestorovej diferenciácii a ďalších faktoroch suburbanizácie. Tým je daný výskumný program v predmetnej problematike na najbližšie obdobie.

Príspevok je súčasťou riešenia grantového projektu VEGA č. 1/0367/03 *Vývojové tendencie regionálnych komplexov východného Slovenska v období globalizácie a transformácie slovenskej spoločnosti a ich potenciál pre ďalší rozvoj*. Vedúci grantu: doc. RNDr. René Matlovič, PhD.

Literatúra

- BEAUREGARD, R., 1995, Edge cities: peripheralizing the center. *Urban Geography*, 16, 708-721.
- BEAUJEU-GARNIER, J., CHABOT, G., 1971, Zarys geografii miast. Państwowe wydawnictwo ekonomiczne, Warszawa, 534 s.
- BENEVOLO, L., 1995, Miasto w dziejach Europy. Krąg, Warszawa, 250 s.
- BERRY, B.J.L., 1976, The counterurbanization process: urban America since 1970. In: Berry, B.J.L., ed.: Urbanization and counterurbanization. *Urban Affairs Ann. Rev.*, 11, Sage Publications, Beverly Hills-London, s. 17-30.
- BOURNE, L.S., 1980, Alternative perspectives on urban decline and population deconcentration. *Urban Geography*, 1, 39-52.
- BROWN, L.A. (1968): Diffusion processes and location. A conceptual framework and bibliography. Regional Science Research Institute, Bibliography Series, Nr. 4.
- BUURSINK, J., 1986, Economic urbanization and deurbanization within the Dutch settlement continuum. In: Borchert, J. G., Bourne, L.S., Sinclair, R. (eds.): Urban systems in transition. *Netherlandish Geographical Studies*, 16, s. 206-221.
- CARTER, H., 1995, The Study of Urban Geography. Arnold, London, 420 s.
- COLBY, Ch., 1933, Centrifugal and centripetal forces in urban geography. *Annals of the Association of American Geographers*, 23, 1-20.
- DING, C., 2000, Beyond edge cities. *Urban Affairs Review*, 35, 6, 837-856.
- DZIEWOŃSKI, K., 1987, Strefa podmiejska - próba ujęcia teoretycznego. *Przegląd Geograficzny*, 1-2, 55-63.
- ENYEDI, G., 1998, Transformation in Central European Postsocialist cities. In: Enyedi, G. (ed.): *Social Change and Urban Restructuring in Central Europe*, Budapest, Akadémiai Kiadó, s. 9-35.
- GASCHET, F., 2002, The new intra-urban dynamic: suburbanization and functional specialization in French cities. *Papers in Regional Science*, 81, 63-81.
- GEYER, H.S., KONTULY, T., eds., 1996, Differential Urbanization: Integrating Spatial Models. Arnold, London.
- GRZESZCZAK, J., 1996, Tendencje kontraurbanizacyjne w krajach Europy Zachodniej. *Prace Geograficzne*, 167, IGI PAN, Continuo, Wrocław, 82 s.
- HALL, P. G., HAY, D., 1980, Growth centres in the European urban system. Heinemann Educational Books, London, 278 s.
- HARVEY, R.O., CLARK, W.A.V., 1965, The Nature and Economics of Urban Sprawl. *Land Economics*, XLI, 1, 1-9.
- HORSKÁ, P., MAUR, E., MUSIL, J., 2002, Zrod velkoměsta. Urbanizace českých zemí a Evropa. Paseka, Praha-Litomyšl, 352 s.
- HRŮZA, J., 1965, Teorie města. Nakladatelství ČSAV, Praha, 327 s.
- CHAMPION, A.G., 1989, Counterurbanization: the conceptual and methodological challenge. In: Champion, A.G., ed., Counterurbanization: the changing pace and nature of population deconcentration. Edward Arnold, London, s. 19-33.
- JOHNSTON, R.J., GREGORY, D., PRATT, G., WATTS, M., eds, 2000, The Dictionary of Human Geography. Blackwell Publishers Ltd., Oxford, 958 s.
- KEMPEN, E. T. van, 1994, The Dual City and the Poor: Social Polarisation, Social Segregation and Life Chances. *Urban Studies*, 31, 7, 995-1015.

- KLAASSEN, L. H. - PAELINCK, J. H. S., 1979, The future of large towns. *Environment and Planning, A*, 11., 1095-1104.
- KORCELLI, P., 1974, Teoria rozwoju struktury przestrzennej miast. Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN, Studia 45, PWN Warszawa, 166 s.
- LISZEWSKI, S., 1987, Strefa podmiejska jako przedmiot badań geograficznych. Próba syntezy. *Przegląd Geograficzny*, LIX., 1-2, 65-79.
- LISZEWSKI, S., MAIK, W., 2000, Osadnictwo. Wielka encyklopedia geografii świata. Kurpisz, Poznań, 350 s.
- LORENZ, V., 1963, Zájmová území měst. SNTL, Praha, 87 s.
- MAIER, J., 1997, Aglomerace Bayreuth - vývoj, struktura a důsledky suburbanizace pro komunální hospodářskou politiku. *Územní plánování a urbanismus*, 24, 1/2, 46-51.
- MATLOVIČ, R., 1998, Geografia priestorovej štruktúry mesta Prešov. *Geografické práce*, roč. VIII., 1, FHPV PU Prešov, 260 s.
- MATLOVIČ, R., 1999, Urbanization Conception of Synthetic Geographical Interpretation of Intraurban Structures. *Acta Facultatis Rerum Naturalium Universitatis Comenianae, Geographica*, Supplementum No. 2/II, UK Bratislava, s. 235-244.
- MATLOVIČ, R., 2001, Transformačné procesy a ich efekty v intraurbánných štruktúrach postkomunistických miest. In: *Premeny Slovenska v regionálnom a didaktickom kontexte. Acta Facultatis Rerum Naturalium Universitatis Matthiae Belii, Geografické štúdie*, Nr. 8, UMB Banská Bystrica, s. 73-81.
- MATLOVIČ, R., 2002, Teoreticko-metodologický rámec komplexnej geografickej interpretácie priestorovej štruktúry mesta. *Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Prešovensis, Prírodné vedy, XXXVIII., Folia Geographica* 6, PU Prešov, s. 127-143.
- MATLOVIČ, R., IRA, V., SÝKORA, L., SZCZYRBA, Z., 2001, Procesy transformacyjne struktury przestrzennej miast postkomunistycznych (na przykładzie Pragi, Bratisławy, Ołomuńca oraz Preszowa). In: Jażdżewska, I. (ed.): *Miasto postsocjalistyczne - organizacja przestrzeni miejskiej i jej przemiany* II. UŁ, ŁTN, KGOiL PTG Łódź, s. 9-21.
- MAYER, V., 2000, Teoretické a metodologické úvahy k problematice suburbanizace bydlení ve vídeňské aglomeraci. *Urbanismus a územní rozvoj*, roč. 3, 6, 7-14.
- MULÍČEK, O., 1999, Prostorové suburbanizační změny v JZ sektoru velkého Brna. *Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Presoviensis, Folia Geographica* 3, 63-66.
- MUSIL, J., 2001, Vývoj a plánování měst ve střední Evropě v období komunistických režimů. *Sociologický časopis*, 37, 3, 275-296.
- MUSIL, J., RYŠAVÝ, Z., VELÍŠKOVÁ, L., 1984, Dlouhodobý vývoj aglomerací v ČSR. Výzkumný ústav výstavby a architektury, Praha.
- OUŘEDNÍČEK, M., 2002, Suburbanizace v kontextu urbanizačního procesu. In: Sýkora, L., ed., *Suburbanizace a její sociální, ekonomické a ekologické důsledky. Ústav pro ekopolitiku, o.p.s.*, Praha, s. 39-54.
- OUŘEDNÍČEK, M., 2003, Suburbanizace Prahy. *Sociologický časopis*, 39, 2, 235-253.
- PRYOR, R.J., 1968, Defining the rural-urban fringe. *Social Forces*, 47, 202-215.
- PTÁČEK, P., 2002, Suburbanizace v USA a Německu: zdroj inspirace a poučení. In: Sýkora, L., ed., *Suburbanizace a její sociální, ekonomické a ekologické důsledky. Ústav pro ekopolitiku, o.p.s.*, Praha, s. 55-79.
- PUCHER, J., 2002, Suburbanizace příměstských oblastí a doprava: mezinárodní srovnání. In: Sýkora, L., ed., *Suburbanizace a její sociální, ekonomické a ekologické důsledky. Ústav pro ekopolitiku, o.p.s.*, Praha, s. 101-121.
- RYŠAVÝ, Z., KOTAČKA, L., 1994, Poznámky k pojmovému vymezení suburbia. *Územní plánování a urbanismus*, 21, 3-4, 188-189.
- SAILER-FLIEGE, U., 1999, Characteristics of post-socialist urban transformation in East Central Europe. *GeoJournal*, 49, 1, 7-16.

- SEDLÁKOVÁ, A., 2002, Rezidenčná suburbanizácia v blízkom zázemí Prešova. Práca ŠVOČ. Manuskript. KGaG FHPV PU Prešov, 57 s.
- SEDLÁKOVÁ, A., 2003, Procesy rezidenčnej a komerčnej suburbanizácie s osobitným zreteľom na územie Prešova. Práca ŠVOČ. Manuskript. KGaG FHPV PU Prešov, 60 s.
- SIEVERTS, T., 1997, Zwischenstadt. Zwischen Ort und Welt, Raum und Zeit, Stadt und Land. Vieweg Verlag, Braunschweig-Wiesbaden, 173 s.
- SOKOŁOWSKI, D., 1998, Niektóre problemy definiowania pojęć geograficzno-osadniczych związanych z urbanizacją. *Czasopismo Geograficzne*, LXIX., 2, 169-192.
- SÝKORA, L., 1999, Proměny vnitřní prostorové struktury postkomunistické Prahy. *Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Presoviensis, Folia Geographica* 3, 98-103.
- SÝKORA, L., 2001a, Živelná urbanizace příměstské krajiny a její ekonomické, sociální a environmentální důsledky. *Environmentální aspekty podnikání*, 1, 25-27.
- SÝKORA, L., 2001b, Proměny prostorové struktury Prahy v kontextu postkomunistické transformace. In: Hampl, M. a kol., Regionální vývoj: specifika české transformace, evropská integrace a obecná teorie. PF KU Praha, s. 127-166.
- SÝKORA, L., 2002, Suburbanizace a její důsledky: výzva pro výzkum, usměrňování rozvoje území a společenskou angažovanost. In: Sýkora, L., ed., Suburbanizace a její sociální, ekonomické a ekologické důsledky. Ústav pro ekopolitiku, o.p.s., Praha, s. 9-19.
- SÝKORA, L., 2003, Suburbanizace a její společenské důsledky. *Sociologický časopis*, 39, 2, 217-233.
- TAMMARU, T., 2001, Suburban growth and suburbanisation under central planing: the case of soviet Estonia. *Urban Studies*, 38, 8, 1341-1358.
- VAN DEN BERG, L., DREWETT, R., KLAASSEN, L.H., ROSSI, A., 1982, A Study of Growth and Decline. Urban Europe. Vol. 1. Pergamon Press, Oxford.
- VOGELSANG, R., KONTULY, T., 1986, Counterurbanization in der Bundesrepublik Deutschland. *Geographische Rundschau*, 38, 9, 461-468.
- WHITEHAND, J.W.R., 1967, Fringe belts: a neglected aspects of urban geography. *Transactions, Institute of British Geographers*, 41, 223-233.

**SUBURBANISATION – A TRANSFORMATION PROCESS
OF THE SPATIAL ORGANISATION OF THE POST-COMMUNIST TOWNS
(EMPIRICAL MODEL OF PREŠOV)**

Summary

Suburbanisation is one of the main transformation processes that participate in the changes of the spatial organisation of towns, especially their suburban zones, in the post-communist countries. In the theoretical and methodical part of our paper, we have attained to elaborate the idea of suburbanisation process. It is the process operating in the industrial and post-industrial phase of urbanisation. Through this process the rate of urbanisation of the areas lying in the suburban zone, spatially separated from the compact town (the core of town agglomeration), is rising. The rise of urbanisation is caused mainly by the development of residential areas q.v. the result of immigration of inhabitants from the inner compact town motivated by the desire for higher quality of living and healthier environment, and is conditioned by the technological progress in transport. Residential suburbanisation is, on one hand, followed by the move of job openings and commercial activities from centre and inner city into its suburban zone, and on the other hand, it is accompanied with the rise of new activities and their permanencies, i.e. commercial suburbanisation, what

can in its advanced phase lead into existence of rival marginal towns competing with the original agglomeration. Eventually, the suburbanisation process may end in the change from a mono-centric urban structure into a polycentric one.

The empirical analysis has revealed that in the second half of the 1990s it is possible to allege the first indicia of residential suburbanisation in the suburban zone of Prešov. The most evident marks of residential suburbanisation were identified in Kanaš, Lubotice, and Záborské. By that time, the most attractive region for suburbanisation has been the northern, northeastern, and southeastern part of the suburban zone. Presumably, it is given by the traffic and transport accessibility, quality of environment, opened local communities, and good infrastructure facilities. With respect to the initial state of the process, it is necessary to explore all the factors more in detail, whereas in present stage of our research work, it has not been possible to formulate certain generalisation yet.

The further close research should focus all above on the people concerned in suburbanisation, what might bring new information about the specific pattern of suburbanisation in our country. There has raised, however, a suggestion that the main actors of suburbanisation in our country are not the members of the upper middle class, but rather members with the highest social-economic status. In addition, comparison of suburbanisation processes in other Slovak towns would bring new pieces of knowledge about spatial differentiation and other factors of suburbanisation. These tasks are crucial for given research program on the forthcoming period.

Recenzovali: doc. RNDr. Vladimír Baran, CSc.

doc. RNDr. Robert Ištók, CSc., mim. prof. PU